

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Женско предузетништво
(мастер рад)

Ментор

Проф. др Милена Јовановић Zattila

Студент

Стефана Костић

M021/20 – O

Ниш, 2021. године

Садржај

УВОД.....	1
I ЖЕНСКО ПРЕДУЗЕТНИШТВО – ОПШТЕ ОДРЕДБЕ	2
1. Појам предузетника и предузетништва	2
2. Положај жена предузетница кроз историју	3
3. Карактеристике женског предузетништва.....	6
4. Фактори који утичу на женско предузетништво	9
5. Мотиви жена за бављење предузетничком активношћу.....	10
6. Препреке развоју женског предузетништва	12
II ЖЕНСКО ПРЕДУЗЕТНИШТВО У ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ.....	13
1. Женско предузетништво у СР Немачкој	13
2. Женско предузетништво у Републици Италији.....	18
III ЖЕНСКО ПРЕДУЗЕТНИШТВО У АНГЛОСАКСОНСКОМ ПРАВУ.....	21
1. Женско предузетништво у Сједињеним Америчким Државама	21
2. Женско предузетништво у Уједињеном Краљевству.....	26
IV ЖЕНСКО ПРЕДУЗЕТНИШТВО У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ.....	30
1. Правна регулатива и институционални оквир женског предузетништва у Републици Србији	30
2. Реална позиција женског предузетништва у Србији.....	38
V ПОДРШКА РАЗВОЈУ ЖЕНСКОГ ПРЕДУЗЕТНИШТВА.....	42
1. Програми помоћи и подршке женама предузетницама	42
2. Изазови женског предузетништва и предлози за њихово превазилажење.....	50
3. Позитивни примери подстицања женског предузетништва на међународном нивоу	53
ЗАКЉУЧАК	57
ДОДАТАК	59
Литература	59
Домаћи прописи	61
Сажетак и кључне речи	62
Summary and keywords.....	63
БИОГРАФИЈА КАНДИДАТА.....	65

УВОД

Свет у коме живимо изузетно је динамичан и свакодневно ствара велики број изазова. Предузимљиви и мотивисани људи доживљавају изазове као шансе које претварају у успешне пословне подухвате. Један од најуспешнијих предузетника данашњице Стив Џобс је изјавио да уколико вам се не свиђа како стоје ствари у вашем животу или у вашем свету, треба их променити, кроз акцију и потпуном снагом воље.

Због свеprisутне и још увек изражене родне неравноправности у пословном свету, женско предузетништво се, као посебан облик предузетништва, од стране многих аутора сматра видом мирне револуције у светским размерама. Веће ангажовање и учешће жена у свету предузетништва у вези је са демократизацијом друштва, односно са изједначавањем мушких и женских права. Предузетништво је веома битан фактор економског развоја целокупног друштва и важно је са аспекта достизања пуне равноправности.

Женско предузетништво добија све значајнију улогу на домаћем и интернационалном тржишту и представља велики потенцијал за развој привреде једне земље. У развијеним земљама, жене имају посебне подстицаје и подршку за развој сопственог предузетништва. Поред политика које се примењују, а које штите жене од дискриминације и неједнакости, у земљама дејствују и бројне организације и удружења која се баве питањем жена и пружају им помоћ.

Да би се створила повољна пословна клима за развој, како предузетништва уопште, тако и женског предузетништва, неопходно је обезбедити такав институционални оквир којим би се олакшао сам процес регистрације предузетника, као и њихово будуће пословање. Такође, и Република Србија ради на поједностављивању свих процедура и поступака у вези предузетничког пословања, а све у складу са прописима Европске Уније, са којима и домаћа регулатива треба да буде усаглашена.

У раду ће, као посебан одељак, бити обрађен и положај женског предузетништва у Европској унији, конкретно у СР Немачкој и Републици Италији. Такође, посебан одељак у раду посвећен је женском предузетништву у англосаксонском праву, кроз истраживање података о положају женског предузетништва у Сједињеним Америчким Државама и Уједињеном Краљевству.

I ЖЕНСКО ПРЕДУЗЕТНИШТВО – ОПШТЕ ОДРЕДБЕ

1. Појам предузетника и предузетништва

Кроз историју, предузетништво се различито третирало и манифестовало. Такође, временом се мењала и природа предузетничких подухвата. Са почетком 21. века отварају се нова поља за развој предузетничких подухвата.

Појам предузетник и предузетништво се појављују 18. веку. Реч предузетник потиче од француске речи *entrepreneur* која значи предузети или радити нешто. Овај термин се користио у средњем веку за означавање појединаца који су обављали одређене послове. На почетку 19. века, предузетником су се сматрале особе које трансформишу економске ресурсе у областима које карактерише виша продуктивност и могућности за зараду.

Почетком 20. века предузетник је иноватор и покретач економског развоја који креира нове начине производње, производе и услуге, а предузетништром се сматра пракса у којој се примењују нови концепти и технике менаџмента, моделирају процеси и алати, повећава доходак и ствара ново тржиште. Данас је предузетништво више од покретања и вођења одређеног пословног подухвата. То је стање свести, предузетничко промишљање и животни став који се темељи на некомформистичком понашању, препознавању пословних прилика, страсти и посвећеност одређеној идеји, креативном и критичком мишљењу, иновативности и предузмиљивости.¹

„Предузетништво представља процес стварања нечег новог и корисног улагањем времена и напора, уз претпоставку постојећих финансијских, физичких и друштвених ризика, уз коначно добијање награде материјалног карактера и личног задовољства и независности. У том смислу, предузетник представља сваку особу која ризикује, у намери да започне нешто ново.“²

Овом дефиницијом су истакнута четири основна аспекта предузетништва:³

- предузетништво као стварање нечег новог;
- предузетништво изискује преданост у смислу времена и напора;
- награде које предузетници остварују обухватају првенствено независност као лично задовољство и новчану награду као показатељ постигнутог успеха;

¹Х. Микић, *Креативно предузетништво - теорија и пракса*, Београд, 2017, стр. 36.

²Р. Авлијаш, Г. Авлијаш, *Предузетништво*, Београд, 2017, стр. 8.

³Р. Авлијаш, Г. Авлијаш, *Предузетништво*, Београд, 2017, стр. 8.

- преузимање ризика као најбитнији аспект предузетништва, јер стварање нечега новог по правилу нема јасан исход.

Предузетнички процес је процес рада на новом подухвату који може бити пласман нових производа на постојећа тржишта, постојећих производа на нова тржишта или оснивање потпуно нове организације.⁴

Предузетнички процес обухвата четири фазе:⁵

1. идентификација и процена шансе, чији је основни циљ дефинисање критеријума који служе за мерење квалитета пословне шансе и у овој фази предузетник препознаје шансу и креира визију предузећа;
2. развој бизнис плана, као описа будућег начина пословања, који се дефинише кроз могућности да визија и анализа тржишта остваре конкурентску предност;
3. обезбеђење потребних ресурса, пре свега финансијских средстава из различитих извора, која су потребна за спровођење шансе и финансирање раста;
4. управљање новим предузећем, кроз оснивање предузетничких тимова, имплементацију бизнис плана, организацију предузећа, развоја способности људских ресурса.

Креативност и иновативност су особине које у највећој мери карактеришу и описују предузетника, а које омогућавају способност остваривања профитабилног пословања, која обезбеђује запосленост како предузетнику, тако и радницима које запошљава.⁶

2. Положај жена предузетница кроз историју

Античка Грчка је старце, робове и жене сврставала у категорију лица без права гласа и права на својину. Тек у 15. веку жене су добиле равноправан положај са другим грађанима, а у 21. веку још уек постоје простори на којима жене немају право чак ни на образовање. У данашњем друштву, остварен је велики корак напред по питању еманципације жена. Међутим, остало је још много простора где се жена налази у подређеном, угроженом и потпуно нехуманом положају. Мноштво традиционалних и

⁴Р. Авлијаш, Г. Авлијаш, оп.цит., стр. 9.

⁵Р. Авлијаш, Г. Авлијаш, оп.цит., стр. 10.

⁶С. Поповић Пантић, *Женско предузетништво у Србији: Еволуција од социјалне ка економској категорији*, Пословна економија, година VIII, број II, 2014, стр. 152.

патријархалних друштава и даље остварује вечиту и непревазиђену тежњу да жена остане заробљена у домаћинству и буде неприметна, далеко од јавне сфере друштва и слободног грађанског живота.⁷ Наведена тежња друштва представља извор сталног сукоба између мушкараца и жена, који се све више и више продубљује.

Подаци Уједињених нација указују да жене чине најмање 40 одсто светске радне снаге и у просеку раде више неко мушкарци. За разлику од мушкараца, зарађују само једну четвртину глобалног прихода и имају мање могућности да добију адекватне здравствене услуге, образовање, пословне могућности и политичке функције. Само два одсто светске имовине се води на жене.⁸

Након Другог светског рата, друштвени положај жена је почео да се побољшава. Жене су почеле да стичу иста права као и мушкарци, што је резултовало њиховим уласком у пословни свет, који је до тада био резервисан само за мушкарце, као јачи пол. Ни данас није боља ситуација, и даље владају предрасуде када су у питању пословне жене и врхунски резултати које остварују у пословном свету. Постоје погрешна веровања о томе коју врсту посла треба да обављају жене, а коју врсту посла мушкарци, што указује на то да родни аспект предузетништва, иако је врло значајан, представља недовољно истражену област.

За опис улоге коју жена има у друштву користио се модел 3Ks – Kitchen, Kids and Knitting, односно кухиња, деца и плетење. Након тога, за опис улога жена у друштву се користио модел 3Ps - Powder, Papad, Pickles, односно пудер, каше и туршија. Данас се приликом описивања улоге жене у друштву користи модел 4Es- Electricity, Electronics, Energy, Engineering или електроенергетика, електроника, енергетика, инжењеринг.⁹

По правилу, жене су увек добијале мање истакнуту и битну функцију и тиме су у потпуности биле онемогућене да покажу свој таленат. Улога жена је одувек била маргинализована и често су биле спутане и онемогућене да учествују у процесу доношења одлука. Временом су жене успеле да себи направе пут, да се изборе за своје место и да се докажу и истакну у пословном свету као равноправни партнери, директори и руководиоци. Велика посвећеност, марљивост, упорност и интуитивност, довели су жене до истакнутих позиција.

⁷З. Ђурић, *Менаџмент породичног бизниса*, Београд, 2018, стр. 103.

⁸З. Ђурић, *оп.цит.*, стр. 103.

⁹М. Ивановић Ђукић, М. Радосављевић, *Предузетнички процес*, Ниш, 2018, стр. 137.

Традиционална теорија предузетништва истиче “дуалну каријеру” жене као ограничење које женама умањује шансу да буду успешне предузетнице. Непремостива је стигма да су каријера мајке и каријера жене успешног предузетника неспојиве. Традиционално, предузетништво се третира као “мушка делатност”, јер су мушкарци били примарни учесници у пословном свету.

Жене су прошле дуг пут у својој борби за равноправност, из кухиње на ниво професионалних активности, што је довело до тога да данас постају све видљивије у пословној сфери. У савременим условима, жене достижу велики успех у областима за које је раније било незамисливо њихово присуство. Жене предузетнице брзо постају сила у пословном свету и не само да се укључују у свет бизниса ради преживљавања, већ се укључују у свет бизниса и ради задовољавања својих унутрашњих потреба креативности и доказивања способности и снаге. Образоване жене у великој мери доприносе друштвеној трансформацији, те је легитимно очекивање да ће у будућности бити све више жена у пословима у којима традиционално доминирају и воде главну реч мушкарци. Временом су жене створиле и успоставиле предузетничку империју, те се налазе на листама најуспешнијих и најбогатијих људи на свету. Свакако је био дуг до позиције коју жена сада заузима.

На глобалном нивоу, између 1979. и 2003. године, стопа самозапошљавања жена, се повећала са 5,1% на 6,8%. Већина ових повећања се десила током 80-тих година, док је у касним 90-тим годинама дошло до благог пада, а затим до поновног пораста од 2003. године. Од 2010. године се бележи нагли пад оснивања женски вођених привредних друштава, као последице утицаја светске економске кризе. Самозапосленост мушкараца је значајно виша него код жена јер је стопа 2003. године била на нивоу од 12,4%.¹⁰

Као појам, женско предузетништво се у Србији први пут помиње у првој половини 90-тих година, пре свега у вези са програмима подршке међународних организација бржој интеграцији избегличке женске популације у економске и друштвене токове. У оквиру ових програма организоване су различите едукације жена за стартап, пре свега за оснивање радњи и мануфактурних радионица, како би се самозапослиле и обезбедиле себи и породици егзистенцију. За последњих 10-15 година, долазило је до бројних промена, број женских привредних друштава је постепено растао, а мењала се и структура, па су се женска привредна друштва у све

¹⁰С. Поповић Пантић, *Женско предузетништво у Србији: Еволуција од социјалне ка економској категорији*, Пословна економија, година VIII, број II, 2014, стр. 152.

већој мери појављивала поред традиционалних женских области, и у делатностима које су мање радно интензивне за жене, а највише у сектору услуга (управљање људским ресурсима, едукација, финансијски консалтинг...). Од самог почетка, трговина је представљала доминантну област за бављење женским предузетништвом.¹¹

У данашњим условима, скривени предузетнички потенцијали и моћ жена постепено долазе до изражаја. Велико знање, образовање, стручност, флексибилност, посвећеност и истрајност су водећи разлози за све веће присуство жена у пословном свету.

3. Карактеристике женског предузетништва

Једна од најзначајнијих карактеристика савременог предузетништва јесте повећање обима и значаја предузетничке активности жена. Иако предузетничка активност жена у савременим условима све више добија на значају, и даље је потцењена и није вреднована као и предузетничка активност мушкараца. Међутим, предузетнички потенцијал жена је од виталног значаја за привредни раст и развој, али и даље представља недовољно искоришћен извор и потенцијал.¹² „Предузетничка активност жена је у Републици Србији означена делом укупне предузетничке активности коју треба подстицати ради остваривања стратешких циљева унапређења конкурентности и иновативности сектора мале привреде“.¹³

Предузетнице су жене које су основале привредно друштво реализацијом своје предузетничке идеје или стекле делимични или потпуни удео у неком привредном друштву, као и жене које су активно укључене у пословање привредног друштва као менаџери и други руководиоци и које омогућавају запослење како за себе, тако и за друга лица.¹⁴

Статистика Уједињених нација указује да жене:

- обављају 67% светског рада;
- зарађују 10% светског дохотка;
- власнице су 1% светског иметка;
- представљају 70% неписмених;

¹¹С. Поповић Пантић, *Женско предузетништво у Србији: Еволуција од социјалне ка економској категорији*, Пословна економија, година VIII, број II, 2014, стр. 144.

¹²Д. Стошић, *Разлике у значају појединих аспеката пословног успеха у зависности од старости и образовања предузетница*, Економске теме, Ниш, 2015, стр. 515, 516.

¹³Д. Стошић, оп.цит., стр. 516.

¹⁴М. Ивановић Ђукић, М. Радосављевић, *Предузетнички процес*, Ниш, 2018, стр. 136.

- зарађују 15-50% мање за исти рад у односу на мушкарце;
- представљају 70% особа које живе у потпуном сиромаштву.

Ради се о поражавајућим подацима, који изискују промоцију жена предузетница и континуирану едукацију и усмеравање жена у сфери пословног ангажовања. Потребна за све већим промовисањем жена јавља се због чињенице да су жене годинама биле дискриминисани део друштва, што за последицу има њихово мање учешће у свету бизниса.

У земљама у транзицији, женско предузетништво се третира као социјална категорија. Разлози за овакво схватање проистичу из чињенице да се у овим земљама предузетништвом баве жене које нису имале други избор на тржишту рада, те у том смислу представљају предузетнице из нужде.¹⁵

У Србији, жене су најчешће предузетнице из нужде, јер се углавном опредељују за предузетнички подухват тек након дугорочне незапослености и у томе виде последњу шансу за проналазак посла. У нашој земљи 66% жена предузетница спада у ову категорију, док 34% њих спада у категорију предузетница шансе или оних којима је предузетништво први изазов и избор.¹⁶

Чињеница да је више од половине женских привредних друштава која су основана из нужде и уз подршку Националне службе за запошљавање успело да се након 3 критичне године одржи, потврђује чињеницу да је женско предузетништво у Србији не само социјална, већ и економска категорија, која има потенцијала за раст и развој.¹⁷

Што се тиче економски развијених земаља, за samozapošljavanje жена постоји превласт економских над социјалним мотивима, због једног од најзначајнијих фактора, а то је флексибилно одређивање радног времена, што је посебно битно за жене, јер на овај начин могу да комбинују и балансирају између пословних и породичних обавеза.¹⁸

У највећем проценту жене су присутне у категорији микро привредних друштава (до 10 запослених), где најчешће немају више од 5 запослених. Одрживост таквих привредних друштава подлеже ризику тако да је њихово пословање увек угрожено, због чега попримају одлике социјалних привредних друштава, јер се често

¹⁵М. Ивановић Ђукић, М. Радосављевић, оп.цит., стр. 137.

¹⁶С. Поповић Пантић, *Женско предузетништво у Србији: Еволуција од социјалне ка економској категорији*, Пословна економија, година VIII, број II, 2014, стр. 157.

¹⁷С. Поповић Пантић, оп.цит., стр. 145.

¹⁸С. Поповић Пантић, *Женско предузетништво у Србији: Еволуција од социјалне ка економској категорији*, Пословна економија, година VIII, број II, 2014, стр. 152.

дешава да једва покривају трошкове и не остварују добит.¹⁹ Чак 99% предузетница поседује микро привредна друштва. Шансу да достигну успех у приватном бизнису имају првенствено млађе жене са претходним радним искуством које користе у сфери у којој започињу свој бизнис. Посебно је мали удео предузетница које воде привредна друштва (19,6%), а један од најважнијих разлога за то јесте што у привредним друштвима, а посебно у акционарским друштвима са великим бројем власника, жене у мањем проценту и уз бројне предрасуде, теже доспевају до водећих управљачких позиција у поређењу са мушким колегама. Један од најважнијих разлога због којих се жене опредељују за форму радње, јесте слабије имовинско стање и економски положај, као и мања склоност ризику. Иако пословање кроз правну форму предузетничке радње подразумева да се за вођење посла одговара целокупном имовином, радња нуди више бенефита, који се огледају у томе да није обавезно имати запослене, комунални порези су нижи уколико се обим финансијског промета креће испод прописане границе, плаћа се паушални порез који подразумева ниже порезе и једноставније вођење пословања у облику вођења књига, одсуства обавезе предавања годишњег финансијског извештаја и других бенефита.²⁰

Сагледавањем женског предузетништва, кроз праксу се се издвојиле следеће особености:

- радна места која отвори предузетница су сигурнија, женска привредна друштва су увек мања, али и затварају мање радних места, карактерише их сигурност;
- већа брига за запослене и међусобне односе;
- запослени имају већу подршку за остваривање својих амбиција;
- више се улаже у образовање и обуку запослених;
- успех се не мери само профитом, већ првенствено задовољством купаца, развијањем способности запослених и добрим међуљудским односима;
- већа је склоност ка тимском раду;
- важнији је успех привредног друштва или неке идеје него его;
- већи је опрез при узимању кредита и другим финансијским одлукама.

Жене предузетнице су најприсутније у области услужних делатности, из разлога што им нису неопходна велика почетна улагања, те доминирају у сектору трговине и класичних, претежно личних услуга. У последње време, примећен је значајан пораст

¹⁹ М. Ивановић Ђукић, М. Радосављевић, *Предузетнички процес*, Ниш, 2018, стр. 138

²⁰ С. Поповић Пантић, *Женско предузетништво у Србији: Еволуција од социјалне ка економској категорији*, Пословна економија, година VIII, број II, 2014, стр. 157.

предузетница високог образовања и млађег узраста у области економије знања, претежно консалтинга и едукације.²¹

Предузетнички подухват жена се објашњава кроз модел 5М, што значи да би се покренуо одређени предузетнички подухват, потребна су пет елемената: тржиште, новац, менаџмент, мајчинство и макро и мезо окружење (engl. market, money, management, motherhood, mezzo and macro environment). И данас су присутни ставови да жене примарно брину о породици и деци, те се и одражавају на перцепцију жена у предузетништву. Макро окружење представља политика на националној основи, култура, закони и привреда, а мезо окружење се односи на регионалне иницијативе и институције, које не поклањају нарочиту пажњу подстицају и развоју женског предузетништва.²²

4. Фактори који утичу на женско предузетништво

Фактори који глобално утичу на женско предузетништво су обухваћени истраживањем у оквиру пројекта GEM (Global Entrepreneurship Monitor) који представља годишњу процену предузетничких активности, аспирацију и ставове појединаца у широком спектру земаља.

Резултати GEM истраживања су указала на то да на родне варијације у почетној фази предузетништва највише утиче снага перцепције, бруто друштвени производ (БДП) и социјална позиција. БДП објашњава тек 3% родне варијације у започињању пословних активности.

Из истраживања произилази да се родне разлике могу објаснити различитим односом према капиталним ресурсима. У случају да располажу истим или сличним економским ресурсима, а располажу истим информацијама и имају исти степен образовања, жене ће донети потпуно другачију одлуку о томе шта учинити са капиталом у односу на мушкарце.²³

Институционални и законски оквир имају највећи значај кад је женско предузетништво у питању. Недовољно развијени институционални оквир ограничава и отежава положај жена у пословању, ограничавајући њихов приступ екстерним

²¹С. Поповић Пантић, *Женско предузетништво у Србији: Еволуција од социјалне ка економској категорији*, Пословна економија, година VIII, број II, 2014, стр. 157.

²²М. Ивановић Ђукић, М. Радосављевић, *Предузетнички процес*, Ниш, 2018, стр. 138, 139.

²³С. Поповић Пантић, *Женско предузетништво у Србији: Еволуција од социјалне ка економској категорији*, Пословна економија, година VIII, број II, 2014, стр. 149.

ресурсима који су неопходни за реализацију пословних подухвата, а све због традиционалног приписивања улоге домаћице жене у друштву.²⁴

Што се тиче демографских фактора, ту спадају године старости, радни статус и образовање. Кад су у питању године старости, нема велике разлике између полова, као ни између развијених и неразвијених земаља. Врло значајан фактор кад је предузетничка активност у питању јесте запосленост, односно радни статус. Статистика говори о томе да је вероватноћа три до четири пута већа да ће са предузетничком активношћу започети жене које су стално запослене у односу на жене које не раде, у пензији су или још увек студирају. Радно место омогућава приступ ресурсима, социјалном капиталу и идејама које могу помоћи у пословном подухвату. Још један статистички податак који се односи на радни статус жена предузетница јесте да су жене предузетнице у земљама са високим приходом образованије од жена у земљама са ниским/средњим приходом.

Економски фактори подразумевају финансијско стање предузетнице. Један од најтежих и највећих проблема са којим се жене предузетнице суочавају при доношењу одлуке о отпочињању бизниса и реализацији предузетничког подухвата је обезбеђење неопходног почетног капитала. Наведено потврђују и резултати истраживања према којима се жене из домаћинстава са високим приходима радије и лакше упуштају у реализацију свог предузетничког подухвата.²⁵

Један од фактора који значајније утиче на одлуку жене да се упусти у предузетнички процес јесте временско ограничење и стрес због породичних обавеза. Према истраживањима, породица је фактор који позитивно утиче на одлуку жена о бављењу предузетништвом, а са друге стране испуњење жене у пословном свету, доводи и до повећања њеног задовољства када је реч о улози мајке и жене.

5. Мотиви жена за бављење предузетничком активношћу

У једном од првих текстова о женском предузетништву, из 1976. године, који је објављен у америчком часопису „Journal of Contemporary Business” под насловом “Entrepreneurship, a New Female Frontier“, скренута је пажња на узлазни тренд ове врсте предузетништва. Аутор текста Eleanor Brantely Schwartz је истакла да жене и мушкарце

²⁴М. Ивановић Ђукић, М. Радосављевић, *Предузетнички процес*, Ниш, 2018, стр. 138, 139.

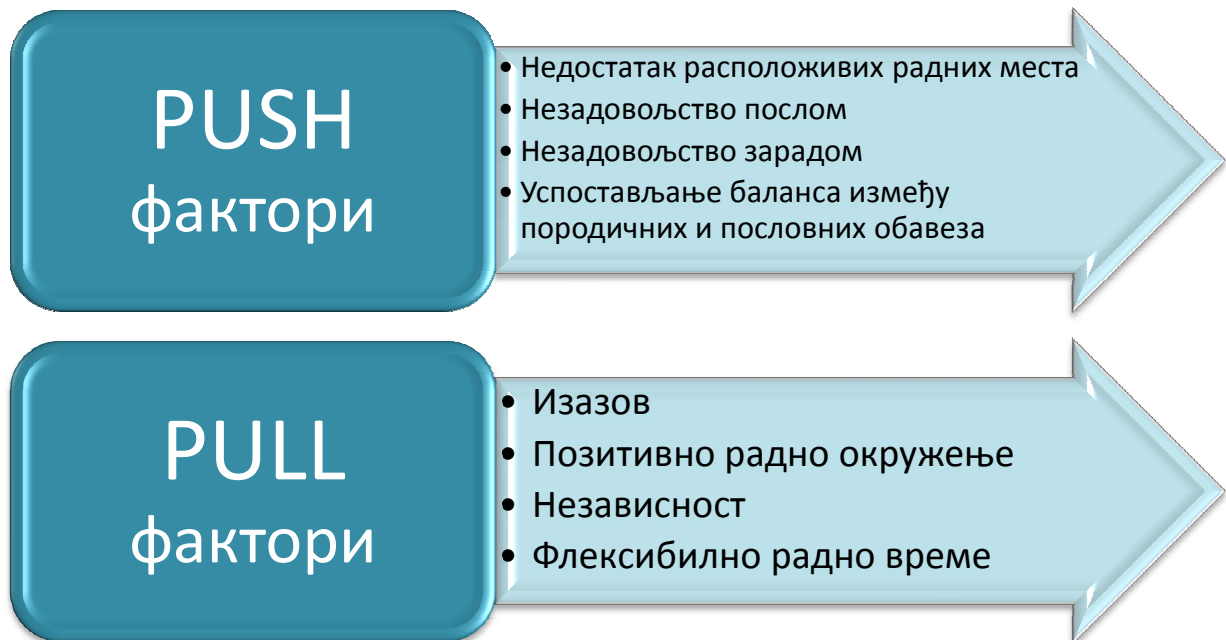
²⁵М. Ивановић Ђукић, М. Радосављевић, *оп.цит.*, стр. 141.

покрећу исти мотиви при уласку у предузетништво, а сумирају се кроз следеће, и то: самопотврђивање, задовољство послом и самосталност.²⁶

Највећу мотивацију женама за бављење предузетнишвом у нашој земљи представља губитак посла. Жене у Србији се одлучују за оснивање свог привредног друштва тек кад остану без посла, или кад у привредном друштву у коме раде буду проглашене технолошким вишком или добију отказ због реструктурирања.²⁷

Већина жена присутних у предузетништву данас су предузетнице из нужде, и то 66%, претежно без породичне традиције у овој области, које послују на локалном тржишту, у оквиру услужних делатности, и то као микропредузетнице. Према истраживањима, оне имају више од четрдесет година, средњег су степена образовања и живе у домаћинству средње величине.²⁸

Као неки од мотива који делују подстицајно на жене да отпочну бављење предузетничком активношћу издвајају се: иновативни нагон, потреба за достигнућем, жеља да се испитају крајње границе предузетничке идеје, једина шанса да се пронађе посао или немогућност напредовања на послу, жеља за добром зарадом и надпросечним стандардом.

²⁶Н. Вукмировић, *Модели подршке развоју женског предузетништва*, Бања Лука, 2005, стр. 4.

²⁷С. Поповић Пантић, *Женско предузетништво у Србији: Еволуција од социјалне ка економској категорији*, Пословна економија, година VIII, број II, 2014, стр. 154.

²⁸З. Ђурић, *Менаџмент породичног бизниса*, Београд, 2018, стр. 113.

6. Препреке развоју женског предузетништва

Главну препреку у отпочињању сопственог бизниса женама у Републици Србији представља недоступност повољних услова финансирања. Жене теже долазе до почетног капитала за оснивање привредног друштва. Оне жене предузетнице које се упусте у предузетнички подухват углавном бирају бизнисе скромнијих размера, а циљ им је обезбеђивање пристојних услова живота и допринос заједничком домаћинству.

Основни хендикепи за значајнију заступљеност и већу конкурентност жена у предузетништву се огледају у традиционалним предрасудама, социолошким ставовима и неповерењу према женама. Препреке развоју женског предузетништва се могу поделити на 4 врсте препрека:³⁰

1. социјалне препреке које се односе на мањак самопоуздања, недостатак визије, мањак спремности на акцију, мањак храбрости и неспремност за ризик;
2. препреке у погледу образовање и вештине које се односе на недостатак одговарајућих предузетничких активности и квалификација;
3. препреке које се односе на окружење под којим се подразумевају сложени административни поступци, нестабилна финансијска подршка у виду програма развоја предузетништва од стране државе, недовољна презентација пословних примера и добре пословне праксе или недовољна и неквалитетна пословна инфраструктура;
4. финансијске препреке које подразумевају мањак почетног капитала и других извора финансирања предузетничког подухвата, неблаговремено и непотпуно информисање о постојећим државним финансијским програмима, неповољни систем опорезивања, некоректан однос банака према предузетницима.

Један од проблема са којима се жене предузетнице сусрећу јесте недостатак продајних и маркетиншких вештина. Недостатак ових вештина отежава приступ домаћем и интернационалном тржишту, чиме представља баријеру за развој и ширење пословања, као и повећање обима продаје.³¹

²⁹Извор: М. Ивановић Ђукић, М. Радосављевић, *Предузетнички процес*, Ниш, 2018, стр. 143.

³⁰М. Ивановић Ђукић, М. Радосављевић, *Предузетнички процес*, Ниш, 2018, стр. 144.

³¹Н. Вукмировић, *Модели подршке развоју женског предузетништва*, Бања Лука, 2005, стр. 9.

Европска комисија је 2008. године објавила студију која указује на 3 врсте препрека које ометају женско предузетништво.³²

1. структурне препреке које се односе на избор образовања, традиционалне погледе и стереотипе о женама, науци и иновацијама. Структурне препреке су најтеже премостиве, јер су последица културног наслеђа и недостатка политичке воље за доследну примену политичко - регулаторног оквира;
2. економске препреке, јер се одувек жене посматрају као мање финансијски веродостојне у односу на мушкарце;
3. меке препреке које подразумевају недостатак приступа техничким, научним и пословним мрежама, недостатак пословних тренинга, узора и предузетничких вештина.

Резултати истраживања који се односе на разлоге због којих се жене теже опредељују за реализацију предузетничког подухвата су следећи:³³

- 42% жена нема финансијске могућности;
- 14% жена нема времена/породичне обавезе;
- 11% незаинтересованост/ нема потребе/ мотив;
- 8% године старости/ здравствено стање;
- 6 % има/ очекује посао;
- 5% велики ризик / страх од неуспеха / конкуренција;
- 4% нема добру/ јасну идеју;
- 2% неповољни услови (кредити, администрација, опште стање).

II ЖЕНСКО ПРЕДУЗЕТНИШТВО У ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ

1. Женско предузетништво у СР Немачкој

Истраживање о позицији предузетништва у Немачкој спроведено је у оквиру пројекта „Подржавање жена предузетница у Немачкој“ који је део серије пројеката брзе процене политика и програма инклузивног предузетништва (енгл. Rapid Policy Assessments of Inclusive Entrepreneurship Policies and Programmes) вођених и

³²М. Ивановић Ђукић, М. Радосављевић, *Предузетнички процес*, Ниш, 2018, стр. 144.

³³Ibid.

спроведених под окриљем програма LEED (Local Economic and Employment Development) Организације за економску сарадњу и развој (OECD) а у сарадњи са Генералним директоратом за запошљавање, социјална питања и инклузију Европске комисије. Поменути пројекат имао је за циљ да препозна и анализира препреке за бављење предузетништвом са којима се сусрећу групе које нису у довољној мери заступљене или су у неповољном положају приликом запошљавања и тржишту рада (нпр. млади, старије особе, особе са инвалидитетом, жене, етничке мањине, незапослени).

До наведених података из завршног извештаја овог пројекта се дошло из две фазе. Прва фаза је укључивала секундарно истраживање, односно истраживање јавно доступних података о предузетништву у СР Немачкој, затим о пословној клими за покретање стартап привредних друштава, нивоу активности код самозапошљавања итд. До резултата у другој фази се дошло приликом семинара одржаном у Берлину, септембра 2015. године чији је домаћин било Савезно министарство за економију и енергију. Циљ семинара је био да се дискутује о резултатима добијеним из секундарног истраживања спроведеног у првој фази и да се на основу тога заједнички донесу закључци о томе у ком смеру политика треба да делује.

Немачко тржиште рада показује значајне родне разлике када је у питању учесталост запошљавања, обим и делатност запошљавања, а велики део ових разлика се примећује и код самозапошљавања, односно предузетништва. Процент учешћа жена на тржишту рада у Немачкој је 69%, док је стопа учешћа мушкараца већа, и износи 83%. Стопа запослености жена у великој мери зависи од фактора као што су брачни статус и деца, па тако стопа запослености жена између 25 и 54 године опада са повећањем броја деце, али стагнира или благо расте код мушкараца у истој старосној групи.³⁴

Генерално, 2014. године 10% запослених у Немачкој било је самозапослено: 13% мушкараца и 8% жена. Овај податак је испод просека који важи за земље ЕУ, где је просечна стопа самозапошљавања била 16%, док је проценат самозапослених жена био 12%.

Поред тога, број стартапова у Немачкој је пао за скоро 30% у периоду од 2004. до 2013. године. У оквиру ових стартапова, удео оних који су покренути од стране

³⁴European Commission, *Supporting women entrepreneurs in Germany – Rapid policy Assessments of Inclusive entrepreneurship policies and programmes*, 2014, p.13

жена је повећан током поменутог периода. Када се узму у обзир стартапови и са пуним и хонорарним радним временом, удео жена у власницима нових бизниса је повећан са 38% у 2003. години на 43% у 2014. години. Иако је број жена предузетница повећан током последње деценије, ово повећање је последица повећања броја самосталних предузетника. Две трећине samozапослених жена немају ниједног запосленог, док су са друге стране само половина samozапослених мушкараца самостални предузетници. Уз то, 21% привредних друштава са женским власништвом имају мање од 5 запослених, а мање од 10% тих привредних друштава има 50 или више запослених.

Жене такође, чешће бирају хонорарно бављење предузетништвом у односу на мушкарце. У 2013. години, 38 % samozапослених жена је радило хонорарно, док је 12 % мушкараца било samozапослено. Даље, жене су биле власнице половине привредних друштава са хонорарним радним временом, али само трећина привредних друштава са пуним радним временом. Ова разлика између полова обично се објашњава одсуством малолетне деце у домаћинству, а хонорарни рад обезбеђује више флексибилности у том погледу.

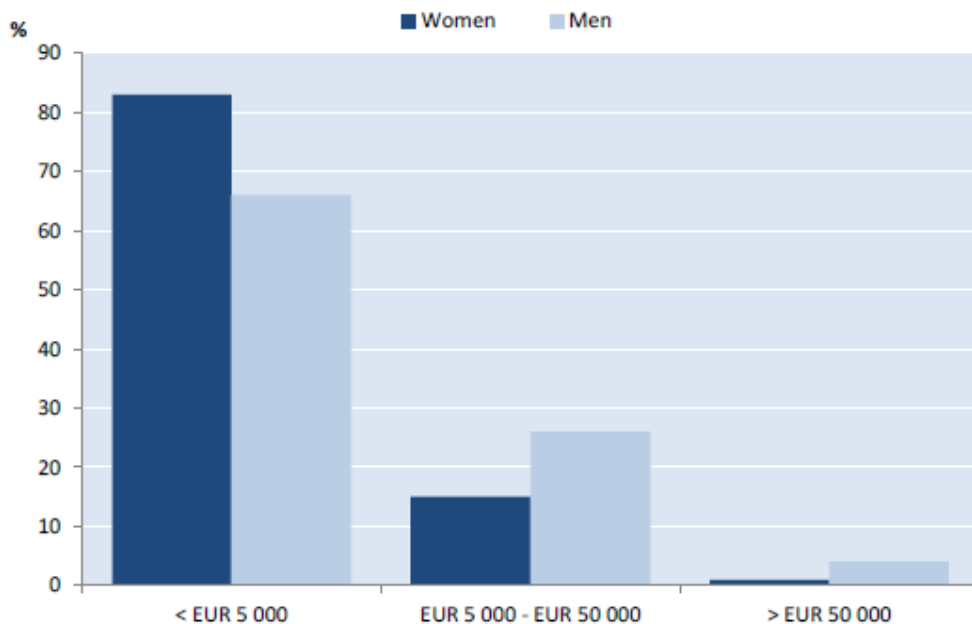
Женске предузетничке активности су обично концентрисане у индустријама као што су: личне услуге (43%) , пословне услуге (32%) и малопродаја (7%). Жене имају повећану активност у професијама као што су здравство, пословне услуге и културне индустрије, која има константни пораст у претходним годинама, а посебно код појединаца са терцијарном едукацијом и у услужним индустријама. 2014. године, 1.265.000 појединаца радило је у либералним професијама, 31% њих било је активно у здравству, 27% у пословним услугама (рачуноводство и правне услуге) и 18% у културним индустријама - све делатности спадају у сектор где су жене претежно активне. Само 13% високотехнолошких стартапова су вођени од стране жена.

У 2013. години, 83% жена предузетница и 64% мушкараца предузетника започели су свој бизнис са 5000 еура, и мање. Затим, 12% мушкараца предузетника започели су своје послове са почетним капиталом од 25.000 до 100.000 еура, али само 4% samozапослених жена је имао овај ниво почетног капитала. Разлог за ову неједнакост не лежи само у утицају пола, већ и у утицају индустрије. Samozапослене жене су доминантно активне у мање капитално интензивним индустријама и сходно томе захтевају мање почетног капитала. Поред тога, жене предузетнице су доста мање вољне да циљају високе нивое раста за своје привредно друштво, тако да таква привредна друштва захтевају мање средстава за финансирање пословања. Такав низак

ниво капитализације привредних друштава вођених од стране жена предузетница је чест разлог због којих банке одбијају кредитне захтеве.

Иако је женски предузетнички бизнис обично мањи и са мањим шансама да постигне висок ниво раста, женска привредна друштва су стабилнија и отпорнија на промене у економским условима. Током претходних економских криза, привредна друштва вођена од стране жена су имале мање шансе да се суоче са смањењем прихода. Самозапошљавање обезбеђује женама бољу прилику да достигну висока примања у односу на рад који би обављале као запослена лица. Скоро трећина предузетница (29%) оствариле су нето приход већи од 2000 еура месечно, а скоро 5 % заради више од 5000 месечно. Само 16 % жена које раде као запослене у некој компанији је зарадило 2000 еура на месечном нивоу, а само 0,4 % је зарадило преко 5000 еура на месечном нивоу.

Самозапослене жене су често високо образоване у односу на жене које раде у привредним друштвима. Скоро 50 % предузетница има високо образовање, док само једна од четири запослене жене има високо образовање.

Слика 7: Почетни капитал предузетника у Немачкој

Иако стопе самозапошљавања расту са годинама, бројније су жене предузетнице које младе ступају у предузетнички подухват у односу на мушкарце предузетнике, с обзиром да 14 % предузетница има између 15 и 34 година, док је само 11 % мушких предузетника старости између 15 и 34 година. Скоро половина предузетница има децу,

а жене са малолетном децом се чешће баве предузетничком активношћу, него што бирају да раде у привредним друштвима. Жене које су имигрирале у Немачку су чешће samozапослене, него запослене у привредном друштву. Једна од десет samozапослених жена има мигрантску историју, док само 8 % жена које раде у предузећу има мигрантску историју.³⁵

Предузетничка едукација је постала у већој мери важна у претходним деценијама. Предузетничко образовање се не појављује често у плану и програму немачких основних и средњих школа, а када се похађа онда је то обично у оквиру економске едукације. Иако се не налази у плану и програму као обавезно похађање у свим државама постоји неколико ваннаставних предузетничких иницијатива, па тако постоји пројекат Union који је координисан од стране Института за економско истраживање у Келну, обезбеђује једногодишњи програм тренинга за старије ученике основних и ученике средњих школа. Ученици развијају своје предузетничке компетенције и свест кроз рад у тимовима како би развијали пословне идеје и бизнис планове и стратегије имплементација тих планова. Још један пример јесте *Unternehmergeist in die Schulen* (Предузетништво у школама), национални програм BMW-а који има за циљ да развија предузетнички дух код школске деце, а такође обезбеђује едукацију за наставнике и подржава их у реализацији програма. Предузетничко образовање је много више заступљено у високом образовању. Многе високообразовне установе су укључиле предузетништво у њихов план и програм. Федерална влада подржава развој предузетничких активности у високом образовању кроз програм Exist. Ово је државно такмичење за институције високог образовања, где су њихове предузетничке стратегије оцењене, а победници добијају средства за имплементацију тих стратегија.³⁶

Поред тога, постоји широк спектар консултантских и саветодавних услуга за жене, а неке од услуге које пружају саветодавне агенције које су присутне скоро у свим покрајинама у Немачкој су:

- бизнис планови и пословни концепти;
- изазови у балансирању samozапосљавања и породичног живота;

³⁵ European Commission, *Supporting women entrepreneurs in Germany – Rapid policy Assessments of Inclusive entrepreneurship policies and programmes*, 2014, p.18

³⁶ European Commission, *Supporting women entrepreneurs in Germany – Rapid policy Assessments of Inclusive entrepreneurship policies and programmes*, 2014, p.19

- пословни раст и развој;
- техничке вештине, као што су финансијско планирање и менаџмент, маркетинг, правни и административни захтеви, лидерство;
- франшизинг;
- мигрантско предузетништво;
- предузетништво за старије особе;
- менаџмент кризе;
- предузетништво у руралним у поређењу са урбаним срединама.

Поред свега овога, жене предузетнице теже да имају мање формалне мреже него предузетници. Жене предузетнице такође се суочавају са баријерама приликом уласка у неформалне мреже, као што су недостатак самопоуздања и анксиозност у вези са дискриминацијом од стране других у мрежи.

Да би се све наведене препреке са којима се жене предузетнице у Немачкој суочавају постоји јавна политика којом се поспешује бављење предузетнишвом од стране жена. Главне препоруке у том смислу су:

1. развити више свести о женском предузетништву кроз разне кампање и каријерно вођство;
2. обезбедити да иницијативе подршке предузетништву узимају у обзир како се предузетништво може применити на разне животне контексте;
3. користити успешне менторе и узоре за промоцију раста за предузетнице;
4. формализовати предузетничку едукацију у основним и средњим школама са родно сензитивним приступом.

2. Женско предузетништво у Републици Италији

Кроз историју, Италија је одувек била позната по достигнућима и иновацијама. Данас је Италија место са повољном стартап климом. Стартап сцена у Италији се простира кроз све регионе у Италији, али су највећи стартап центри смештени у Риму, Милану и Торину, али они чине само 30 % италијанских стартапова, што одаје утисак да су и остали региони подједнако развијени као и поменути. Овакав податак се разликује у односу на друге земље где обично стартап сцени чине већину свих стартапова.

Када је у питању историјски положај права жена у Италији на почетку 20. века, италијанско законодавство је забранило удатим женама да управљају својом и имовином своје деце. 1865. године је донет Цивилни кодекс, који је налагао мужевљево ауторизацију и онемогућавао удатим женама да имају самостално власништво над својом имовином. Такође им је било забрањено да дају донације, уговарају хипотеке, прикупљају капитал, обављају законске процедуре и трансакције повезане са претходним активностима, а такође им је било забрањено независно вођење банковних рачуна. Потреба за ауторизацијом је укинута после Првог светског рата, 1919. године, што је била једна од најбољих реформи закона либералног доба. По први пут је италијанским женама било дозвољено да се баве независним професијама, као што су адвокатура и правосуђе, као и достизање виших нивоа у државној служби, осим оних које су везане за одбрану државе.³⁷

Жене су добиле право гласа после Другог светског рата, међутим, до раних шездесетих, католичка црква која је била најутицајнија неформална институција у Италији, је санкционисала гледиште по коме жене морају бити предмет ауторизације својих мужева. 1963. године је донет закон који је дозвољавао женама улазак у правосуђе. Прво такмичарско испитивање за женске кандидате је организовано у мају те године и последично сада жене чине већину, односно 52% прекршајних судија у Италији. Најзад, 1975. године, реформом породичног законодавства, услови за жене су се радикално променили. Улога мушког хранитеља породице је укинута, и од тада жене и мушкарци имају једнака права и обавезе. Међутим, упркос променама у положају жена у италијанском друштву и повећаном приступу жена у високом образовању, политичком животу и професијама, удео и позиција у управним одборима које су имале жене у италијанским компанијама је остао мали.³⁸

Италијански парламент је у складу са повећаним учешћем жена током година, законом обавезао привредна друштва да резервишу барем трећину директорских места женама. Овај закон је довео до шире свести о потреби да се препозна већа улога жене у бизнису, и у том контексту 2010. године је председник италијанске републике је почео да именује већи број „жена витезова рада“.³⁹ Између 1964. и 2016. године, укупно 80

³⁷ Rinaldi, A. , Tagliacucchi, G. , *Women entrepreneurs in Italy: a prosopographic study*, *Universita degli Studi di Modena e reggio Emilia*, 2019, p.6

³⁸ Ibid.

³⁹ Витезови рада (Knights of labour) је награда која је представљена од стране краља Виторија Емануелеа III 1901. године. Ова награда се додељује истакнутим појединцима сваке године на пољу бизниса, стварања радних места и посвећености етичкој и друштвеној одговорности, како би се побољшали услови за живот и рад у Италији.

жена је награђено овом наградом. Више од половине жена је било изабрано за „витеза рада“ после 2000. године, а просечно три до четири жене по години. Овај тренд може бити знак свести о важности улоге жене у пословној сфери. Такође, може важити претпоставка да су жене тек недавно добиле приступ менаџерским позицијама на највишем нивоу и да су се укључиле у предузетничку активност као оснивачи.⁴⁰

„Donne impresa“ је покрет основан од стране Confartigianato impresa 1994. године, како би представљао специфичне потребе жена предузетница на локалном, регионалном и националном нивоу. Покрет обухвата 84.630 удружених жена предузетница и садржи 69 територијалних група. Главни циљеви „Donne impresa“ су :

- промоција друштвених циљева везаних за женско предузетништво;
- оснаживање развоја и јачање женског предузетништва, једнаких могућности и родне равноправности;
- заштита економских интереса жена предузетница;
- идентификација мера за подршку баланса између посла и породичног живота;
- промоција тренинга за развој још већег оснаживања жена предузетница у економском систему.⁴¹

У 2019. години, Италија је имала највећи број samozапослених жена у Европи (1.442.100 samozапослених жена). Поврх тога, Италија има и 218.847 занатских привредних друштава вођених од стране жена, што представља 16,9% укупног броја регистрованих занатских привредних друштава у Италији, и 347.378 жена занатлија. Упркос овим бројевима и чињеници да је учешће жена на тржишту рада повећано у претходним годинама, стопа запослености италијанских жена је 12,9% нижа него просек у Европској Унији (63 %).⁴²

Подаци показују да није увек лако женама у Италији да комбинују посао и породични живот, па је тако стопа запослености за слободне жене 78,1% (просек у Европској Унији је 78,8%), а стопа запослености за жене које имају партнера је 60% (просек у Европској Унији је 75,8%). При том је стопа запослености жене под утицајем броја деце, па тако жене испод 35 година и са једним дететом имају стопу запослености од 49,2%, док жене са 3 или више деце имају стопу запослености од 24,4%. Ови подаци

⁴⁰ Rinaldi, A. , Tagliacucchi, G. , оп.цит, p.7

⁴¹ SME United, Best practices to support women entrepreneurship, Brussels, 2021, p. 6

⁴² SME United, оп.цит., p. 7

могу бити објашњени недостатком служби за бригу о деци у Италији и недостатком јавног новца распоређеног за породичну негу. Томе иде у прилог и чињеница да је Италија тек 15. земља у Европској Унији по јавном трошењу новца за подршку породице и младих људи, на шта одлази 26,9 милијарди евра, односно 1,6% бруто домаћег производа.⁴³

Из ових разлога, „Donne impresa“ заговара:

1. мере за помоћ у одржавању баланса између посла и породичног живота (као нпр. више инвестиција и друштвених фискалних политика које наглашавају женско предузетништво и родитељство, како би се повећало учешће жена на тржишту рада);

2. мере за развој женског предузетништва (нови закон о женском предузетништву који наглашава централну улогу женског рада, субвенције за помоћ женама при покретању нових активности, пројекти сарадње и праћења током првих пет година активности);

3. мере за промоцију запошљавања жена (нпр. реформа пореског третмана за предузеће за време породилског одсуства како би се укинуле све економске препреке за запошљавање жена, олакшавање приступу кредитима за отварање женских предузећа).⁴⁴

III ЖЕНСКО ПРЕДУЗЕТНИШТВО У АНГЛОСАКСОНСКОМ ПРАВУ

1. Женско предузетништво у Сједињеним Америчким Државама

Према истраживању Центра за жене у бизнису у Америци, током последњих 15 година, привредна друштва чије су власници жене имају пораст од 1.5 пута у односу на проценат других привредних друштава. Тренутно оне имају удео од готово 30% свих привредних друштава у Америци и једно од пет привредних друштава са приходом већим од милион долара је у власништву жене.

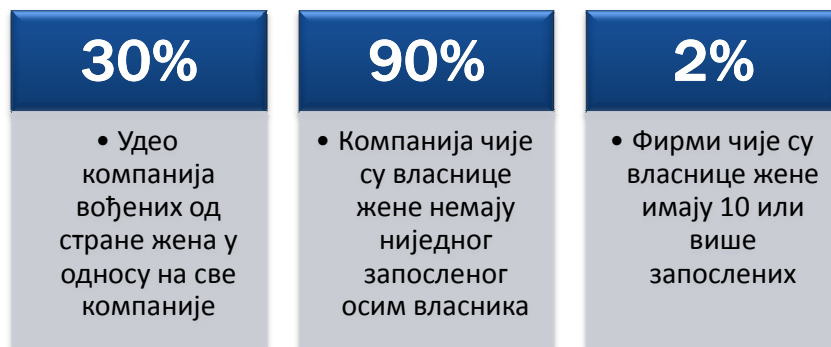
С обзиром да се све више и више жена појављује у пословним круговима, ефекат раста малих привредних друштава на привреду ће само имати још убрзанији раст. С друге стране, иако све више жена оснива и води мала привредна друштва, још увек је примећен велики јаз између полова у вођењу бизниса.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ SME United, Best practices to support women entrepreneurship, Brussels, 2021, p. 7

Посебан тренд у женском предузетништву у Америци јесте пораст новог типа бизниса где често не постоји ниједан запослени осим оснивача истог. Близу 90% женских привредних друштава нема друге запослене осим оснивача, а само 2 % ових привредних друштава има 10 или више запослених. У складу са тим, женама се мора пружити снажна подршка у њиховим напорима да изграде пословање, нова радна места и помогну расту економије.⁴⁵

Позиција женског предузетништва у САД исказана у бројевима је приказана на графикону испод.

Слика 4: Женско предузетништво у САД у бројевима

Према истраживању Америчке привредне коморе, најбоље праксе за жене у циљу развоја и унапређења положаја у предузетничком свету су:⁴⁶

1. подржати жене у решавању пословних проблема;
2. обезбедити прилике за повезивање посебно за жене;
3. понудити им тренинге и саветовање о разним пословним темама;
4. креирати подстицаје за склапање сарадње са компанијама чије су власнице жене;
5. развијати вештине лидерства у предузетништву код жена кроз могућности за менторство;
6. едукација жена власница бизниса о евалуацији извора средстава и приступу капиталу.

⁴⁵U.S. Chamber of commerce foundation, *Women-owned businesses – Carving a new American business landscape*, Washington, 2014, p. 4

⁴⁶U.S. Chamber of commerce foundation, *Women-owned businesses – Carving a new American business landscape*, Washington, 2014, p. 5

Слика 6: Најбоље праксе за женске предузетнице

Жене су одувек биле власници бизниса. Оне што се променило у последњих неколико деценија јесте повећана женска партиципација, лидерство и утицај на шири спектар привредних друштава. Од 2007. године, женско власништво у бизнису је довело до раста послова приватних привредних друштава у Америци. Главни разлог за експанзију привредних друштава чије су власнице жене је тај што су оне на челу нове врсте привредних друштава, она која не запошљава никога више сем оснивача. Иако жене оснивају привредна друштва убрзаним темпом, и даље постоји значајна разлика у половима у оквиру привредног друштва. Сва привредна друштва са високим растом су уобичајене за гране индустрије у пољима науке, технологије и пословне услуге.⁴⁷

Према истраживању *Women at the wheel*, које је спровела једна од највећих финансијских компанија на свету Dow Jones, на узорку преко 20.000 приватних привредних друштава у Сједињеним Америчким Државама основаних између 1997. и 2011. године, само 1,3% привредних друштава са приватним власништвом имају женског оснивача, 6,5% имају женског председника управног одбора, а 20% имају једног или више жена у топ менаџменту. Иста студија је такође дошла до открића да успешна стартап привредна друштва имају више жена на сениорским позицијама и дупло више жена на највишим позицијама, као што су топ менаџерске позиције, заменици председника, чланови управног одбора итд. Код успешних привредних друштава, удео женских руководиоца је био 7,1% , док је код неуспешних привредних

⁴⁷U.S. Chamber of commerce foundation, *Women-owned businesses – Carving a new American business landscape*, Washington, 2014, p. 6

друштва тај удео 3,1%. За стартап привредна друштва са 5 или више женских запослених 61% је било успешно, а 31% је пословање било неуспешно.⁴⁸

Постоји доста доказа да су жене често искључене из формалних и неформалних мрежа у науци и технологији које би иначе помогле женама у приступу менаџерским и лидерским позицијама. Такође, историјски жене су имале ограничен приступ традиционалним облицима пословног капитала често немајући другог избора него да користе кредитне картице и своју уштеђевину како би покренуле своје бизнисе.⁴⁹

Сумирано, жене предузетнице су кроз историју често морале кроз пословање да иду саме и формирају паралелне мере традиционалним мушким организацијама или да формирају савезе како би стекле приступ кључним средствима производње, дистрибуције и расту својих бизниса. Ове родно-специфичне препреке не могу бити лако превазиђене без сврсисходних и значајних напора како приватног, тако и јавног сектора да охрабре и обуче жене за играње значајне улоге у ревитализацији америчке привреде.⁵⁰

Готово сва привредна друштва имају потенцијала да на тржишту постану привредна друштва која запошљавају доста радника. Сходно томе, и женска привредна друштва имају значајне доприносе државној економији, тако да разумевање њиховог карактера и утицаја ће допринети креирању политика и програма помоћи и подршке женама да унапреде своје пословање како би служило националном и међународном тржишту.

Многи запослени крећу у оснивање самосталних делатности, а неки од њих су вођени жељом за флексибилношћу и независношћу, док су други приморани на samozапосљавање због личних или финансијских потреба. Број samozапослених радника је доживео експанзију током раних 2000-тих, али је претрпео губитке током велике рецесије. Међутим, током претходних година бројеви су поново почели да расту и у 2013. години ова група има раст од 9,1% у односу на 2001. годину, што је 2,6 пута брже него раст запослених у корпоративном сектору. Посебна група samozапослених јесу још 302 милиона Американаца који сматрају себе хонорарно samozапосленим. Ови запослени сматрају samozапосљавање као њихов примарни извор прихода, а многи су и партнери у инвестицијама у некретнине, енергетику и финансијским индустријама. Други генеришу приходе као додатак њиховим сталним

⁴⁸U.S. Chamber of commerce foundation, оп.цит., р. 7

⁴⁹Ibid.

⁵⁰U.S. Chamber of commerce foundation, *Women-owned businesses – Carving a new American business landscape*, Washington, 2014, р. 7

пословима у областима као што су лична нега, грађевинско одржавање, професионалне услуге, дизајн и програмирање. Ова група има раст од чак 55% од 2001. године и бележила је раст готово сваке године током поменутог периода.⁵¹

Данас више од 10 милиона Американаца сматрају самозапошљавање као свој главни извор прихода. Самозапошљавање је често схваћено као последњи покушај код радника који су отпуштени и не успевају да поново нађу посао.⁵²

Када је у питању географски распоред жена предузетница између савезних држава, највећи удео жена предузетница у укупном броју предузетника се налази у савезним државама Орегон (45%), Тексас (44%), Јута (44%), Вашингтон (44%), Невада (43%). Са друге стране, најмањи удео жена предузетница у укупном броју предузетника се налази у савезним државама Мисисипи, Арканзас и Северна Дакота, са уделом од 30%. При томе, просечни удео жена предузетница у укупном броју предузетника је 38% на нивоу целих САД. Оно што је такође важно истаћи јесте да нема државе у којој је удео жена предузетница већи од 50%.⁵³

Више од пола жена старости између 55 и 64 године осећају да су способне за предузетништво, представљајући широк дијапазон искусних, професионалаца на заласку каријере које су у потрази за оснивањем бизниса уколико се укаже права прилика и пружи подршка. Последично, има смисла рећи да у сврху економског развоја заједнице на локалном, државном, регионалном и националном нивоу треба обратити пажњу на ову нову групу радне снаге.⁵⁴

Што се тиче области у оквиру којих су појављују жене као предузетници, највећи удео од 46% и највећи број жена (434.822) се налази у области личне неге. Такође, висок удео од (38.4%) се налази у области уметности и дизајна, као и у области медија и комуникација (35.4%). С друге стране, најмањи удео жена може се уочити у области грађевинарства (само 4%), као и шумарству (свега 1%).⁵⁵

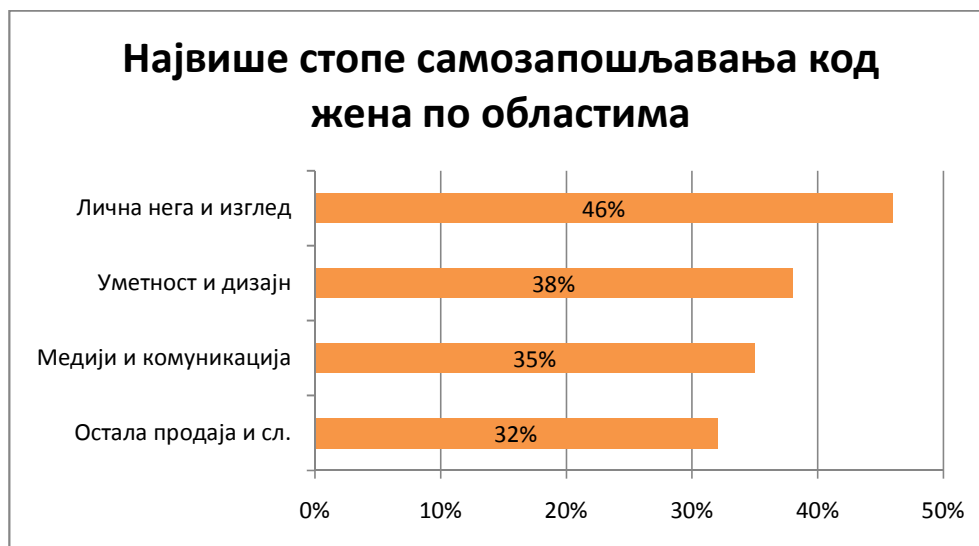
⁵¹U.S. Chamber of commerce foundation, оп.цит., р. 8

⁵²U.S. Chamber of commerce foundation, оп.цит., р. 10

⁵³U.S. Chamber of commerce foundation, *Women-owned businesses – Carving a new American business landscape*, Washington, 2014, р. 12

⁵⁴Ibid.

⁵⁵U.S. Chamber of commerce foundation, оп.цит., р. 18

Слика 7: Највише стопе samozapoшљавања код жена по областима

2. Женско предузетништво у Уједињеном Краљевству

Не постоји правна дефиниција “бизниса који воде жене”, па тако дефиниција варира од студија до студија. На пример, Департман за бизнис, енергију и индустријску стратегију дефинише мала и средња привредна друштва које су вођена од стране жена као она која су или: контролисана од стране једне жене или имају менаџмент у оквиру кога преовладавају жене.⁵⁶

Успешне британске владе су представиле широк распон иницијатива које су креиране да би охрабриле више жена да започну своје пословање. Ове политике су усвојене као амбиција Уједињеног Краљевства да оствари висок ниво учешћа жена у предузетничкој активности. У Уједињеном Краљевству званична статистика за власништво привредних друштава показује да жене чине само 12 до 17% свих власника привредних друштава. Такође, бројке о samozapoшљавању откривају да, упркос расту samozaposлене популације у Уједињеном Краљевству и бржем расту процената код samozapoшљавања жена, женски удео samozapoшљавања је остао релативно стабилан на нивоу од 26%. Ови бројеви показују да одрживост женских бизниса може бити слабија у односу на одрживост бизниса чији су власници мушкарци.

⁵⁶ Frayne, H.L., Rabellotti, R., Subacchi, P., *Investing in women: what women led bussines in Italy and the UK need*, 2020., p.21.

У Уједињеном Краљевству, према извештају Групе за женску пословну политику из 2011.године, већина бизниса који су вођени од стране жена инвестирају више од просека у тренинг и едукацију запослених, где скоро две трећине привредних друштава циља да побољша лидерске вештине њихових менаџера.

У Уједињеном Краљевству, према подацима Департмана за бизнис, иновације и вештине и Канцеларије за националну статистику између 2012. и 2015. године, дошло се до следећих података:

- бизниси чији су власници жене доприносе са 105 милијарди фунти бруто додатој вредности британске економије, што је пораст од 40% у односу на 2012.годину;
- у смислу укупне бруто додате вредности, бизниси чији су власници жене расту на значају. Сада представљају 6,3% бруто додате вредности, што је пораст са 5,1% у 2012. години;
- просечна бруто додата вредност по глави становника је повећана на 36000 фунти у погледу доприноса фирми чији су власници жене;
- смањење просечне бруто додате вредности по глави становника је изазвано смањењем у Енглеској. У Велсу допринос је статичан, док је примећен мали пораст у Шкотској и висок пораст у Северној Ирској;
- допринос женских бизниса је повећан на 78% просечне бруто додате вредности по глави становника из свих бизниса са порастима у свим државама Уједињеног Краљевства;
- стопа запослености у бизнисима чији су власници жене је порасла за 26 %, чиме је ниво запослености порастао на 2,9 милиона. Допринос женских бизниса запослености представља 11,3% запослености у укупном приватном сектору, што је пораст са 9,8% у 2012.години;
- пораст у запошљавања је много већи у Северној Ирској (54%) и Шкотској (51%) , него код Енглеске (22,6%) и Велса (13,27%) .⁵⁷

Када су у питању бизниси који су вођени од стране жена, ту је, такође, примећен раст у стопи запослености која је 12,55% укупне стопе запослености у приватном сектору, што је пораст са 10,34% у 2012. години. Бизниси у женском власништву и бизниси који су вођени од стране жена доприносе укупно 221 милијарду фунти бруто додатој вредности у британској економији, што представља 13,3% бруто

⁵⁷Bourdon, L. , *Supporting women enterprise in the UK – the economic case, the Federation of Small Businesses (FSB)*, 2018. , p.1.

додате вредности. Такође је значајан удео у стопи запослености код бизниса чији су власници жене и који су вођени од стране жена, који сада обезбеђују укупно 23,85% запослености у приватном сектору.⁵⁸

Према подацима Организације за економску сарадњу и развој (ОЕЦД), проценат запослености код мушки вођених бизниса у 2017. години је износио 3%, док је стопа запослености код женски вођених бизниса износила 1,4% .⁵⁹

Мерење заступљености предузетништва може се обавити помоћу неколико индикатора. Глобални монитор предузетништва (ГЕМ) који објављује годишње податке о предузетништву на основу истраживања популације од најмање 2000 насумично изабраних особа између 18 и 64 година у свакој земљи, мери предузетништво у различитим фазама пословног животног циклуса у преко 49 земаља. При томе се користи неколико различитих метрика као што су утврђена стопа власништва привредних друштава и укупна предузетничка активност у раној фази Total early – stage entrepreneurial activity (ТЕА) . Утврђена стопа власништва привредних друштава је проценат популације између 18 и 64 године која је или предузетник, или власник – менаџер основаног бизниса који је платио зараду власнику дуже од 42 месеца, а ТЕА стопа је проценат популације од 18 до 64 године који су или предузетник у настајању, или власник- менаџер новог бизниса који је плаћао зараду власнику више од 3, а мање од 42 месеца. Утврђена стопа власништва предузећа износи 6,4 %, док ТЕА стопа износи 8,2 % .⁶⁰

Када се узме у обзир стопа samozапослености, жене чине скоро трећину укупног броја samozапослених у Уједињеном Краљевству (према истраживању UK Labour Force, samozапослење укључује људе који „оснивају бизнис“, „баве се фриленсингом“ и „раде за себе“) . Департман за бизнис, иновације и вештине Уједињеног Краљевства процењује да је негде око милион малих и средњих привредних друштава вођених од стране жена које се баве делатностима које нису финансијске, и које чине око 20% од укупног броја привредних друштава, а оне доприносе економији са око 85 милијарди фунти кроз бруто додату вредност.⁶¹

На основу годишњег истраживања малих и средњих привредних друштава, Департман за бизнис, енергију и индустријску стратегију процењује да је 23% без

⁵⁸ Шишвио

⁵⁹ Frayne, H.L, Rabellotti, R. , Subacchi, P. , *Investing in women: what women led bussines in Italy and the UK need*, 2020. , p.21.

⁶⁰ Frayne, H.L, Rabellotti, R. , Subacchi, P. , *Investing in women: what women led bussines in Italy and the UK need*, 2020. , p.22.

⁶¹ Frayne, H.L, Rabellotti, R. , Subacchi, P.оп.цит., p.31.

запослених било у власништву жена у 2018. години. Када су у питању привредна друштва са одређеним бројем запослених, жене су биле власнице 17% микро-бизниса (од 1 до 9 запослених), 18% малих привредних друштава (од 10 до 49 запослених) и 11% средњих привредних друштава (од 50 до 249 запослених) . Бизниси вођени од стране жена су највише заступљени у сектору услуга и чине 37% здравственог сектора, 31% сектора едукације, 27% сектора других услуга, 22% услуга смештаја и прехранбених услуга и 21% сектора администрације и подршке.⁶²

Уједињено Краљевство нуди пословно окружење погодно за иновације, лак приступ програмима тренинга и друштвено прихватљив став према женама у бизнису. Поред наведених позитивних карактеристика, жене у Британији се у мањој мери одлучују и размишљају о покретању бизниса, а када ипак постану предузетнице, теже се одлучују да унапреде свој бизнис и уђу у најпродуктивније секторе економије. Глобални предузетнички монитор открива да мање жена у Великој Британији (9%) у односу на мушкарце (14%) изражава жељу да покрене бизнис у наредне три године, док је у 2017. години само 5,4% жена покренуло свој бизнис. Узевши у обзир већ основане бизниси који послују између три и пет година и више, подаци показују да је пропорција мушкараца и жена иста, са знаком да су бизниси вођени од стране жена једнако стабилни и отпорни као и они вођени од стране мушкараца. Међутим, исти извештај такође показује да су жене предузетнице мање одлучне да унапреде своје бизниси да имају преко милион фунти обрта у односу на мушкарце, где 29% бизниса који воде мушкарци достиже овај циљ, док само 13% жена достиже наведени циљ.⁶³

Према наведеном извештају, и за мушкарце и за жене је главни одлучујући фактор за покретање бизниса независност. Међутим, жене предузетнице су такође мотивисане и идејом флексибилног баланса између рада и породичног живота, јер су на тај начин жене у могућности да организују своје радне сате тако да се посвете деци и породици током дана.⁶⁴

⁶² Ibid.

⁶³ Frayne, H.L, Rabellotti, R. , Subacchi, P. , *Investing in women: what women led bussines in Italy and the UK need*, 2020. , p.32.

⁶⁴ Frayne, H.L, Rabellotti, R. , Subacchi, P. , оп.цит., p.31

IV ЖЕНСКО ПРЕДУЗЕТНИШТВО У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

1. Правна регулатива и институционални оквир женског предузетништва у Републици Србији

Најважнији међународни документи које је наша земља ратификовала, а који гарантују једнакост полова и забрањују дискриминацију, јесу Европска социјална повеља, Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода и Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације. Наша земља је ратификовала и МОР Конвенције бр. 100,111,156,155,183,161 и 187 које су посвећене забрани дискриминације, заштити материнства и безбедности и здравља на раду. Принципи и начела која су као најважнија представљена у наведеним документима инкорпорисани су у наше законодавство.

Универзална декларација о људским правима у чл. 23. ст. 3 гарантује свакоме право на праведну и задовољавајућу зараду која њему и његовој породици обезбеђује егзистенцију која одговара људском достојанству. ПЕСК гарантује права свих радника, без обзира на расу и пол.

Устав Републике Србије из 2006. године је највиши правни акт и основ за увођење и регулисање родне равноправности у Србији. Устав чланом 15. прописује обавезу државе да гарантује једнакост жена и мушкараца и да развије политику једнаких могућности. У члану 21. Устав Републике Србије гарантује једнакост пред законом, те забрањује директну и индиректну дискриминацију по било ком основу, укључујући и пол. Чланом 60 Устава женама је гарантована посебна заштита на раду и посебни услови за рад. Свим грађанима гарантовано је право на рад, слободан избор рада, безбедне и здраве услове рада и друга права по основу рада. Овим чланом се такође пружа посебна заштита женама на раду и посебни услови рада.⁶⁵

Закон о раду садржи одредбе о забрани дискриминације запослених особа и особа које траже запослење у односу на пол, а изменама закона 2014. године, у складу са Конвенцијом МОР бр. 183 о заштити материнства постављен је правни оквир за додатно оснаживање жена на радном месту, успостављање равнотеже између

⁶⁵Чл. 21, 60 Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006

породичних и професионалних обавеза запослених мајки и већу заштиту запослених трудница.⁶⁶

Закон о раду забрањује непосредну и посредну дискриминацију лица која траже запослење, као и запослених, с обзиром на пол. Закон о раду чланом 104. гарантује запосленима једнаку зараду за исти рад или рад исте вредности који остварују код послодавца.⁶⁷

Закон о забрани дискриминације изричито забрањује дискриминацију у области рада и запошљавања. Чланом 16. ст. 1 наведеног закона прописано је да свако нарушавање једнаких могућности за заснивање радног односа или уживање под једнаким условима права у области рада, на слободан избор запослења, на напредовање, на стручно усавршавање и професионалну рехабилитацију, на једнаку накнаду за рад једнаке вредности, на правичне и задовољавајуће услове рада, на одмор, образовање и ступање у синдикат, као и на заштиту од незапослености, представља дискриминацију.⁶⁸

Иако због бројних законских одредби, конвенција и уставноправне заштите жена предоченим у највишим документима државе делује да је положај жена доста побољшан и заштићен од дискриминације и ускраћивања једнаких могућности, ситуација у пракси и положај жена у данашњем друштву нимало не прати динамику доношења наведених прописа који се баве заштитом положаја жена, те је и даље очигледно да се жене и даље налазе у неравноправном положају у односу на мушкарце и да се суочавају са разним облицима дискриминације.

На радном месту жене су најчешће дискриминисане због свог пола и стереотипне улоге која им је додељена од стране друштва, о чему говори и велики број притужби која сваке године прими канцеларија Повереника за заштиту равноправности. Притужбе указују да су жене неколико година заредом најчешће изложене дискриминацији у области рада и запошљавања, и то у проценту од 34 до 38% од укупног броја притужби. Најчешће су се притужбе односиле на немогућност напредовања или због добијања отказа уговора о раду за време одсуства са рада ради неге детета, као и због распоређивања на радна места нижег ранга уз мању зараду. Најчешће су дискриминацији изложене труднице и породиље, као и младе жене које су

⁶⁶Београдски центар за људска права, *Људска права у Србији - право, пракса и међународни стандарди људских права*, Београд, 2018, стр. 333.

⁶⁷Чл. 104, Закон о раду, *Службени гласник РС*, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – одлука УС, 113/2017 и 95/2018

⁶⁸Чл.16, ст. 1, Закон о забрани дискриминације, *Службени гласник РС* бр. 22/2009 и 52/2021

најчешће дискриминисане кроз закључивање уговора на одређено време који трају све док не остану у другом стању. Нису ретке ни ситуације да се женама приликом разговора за посао постављају питања која се тичу брачног статуса и планирања породице, што се никада не дешава приликом интервијуисања мушкараца. Пракса обилује примерима потписивања бланко отказа, које жене потписују истовремено са уговором о раду на којима није наведен датум када ће радни однос бити споразумно раскинут, већ га послодавац активира када жена остане у другом стању. Нажалост, жене прећутно пристају на такве услове рада, због немогућности проналажења новог, као и због дужине и великих трошкова судског поступка.⁶⁹

Кад је у питању Република Србија, до убрзаног развоја женског предузетништва долази од 2007. године. Велику заслугу томе је имало унапређење институционалног оквира за подстицај и достизање родне равноправности. Почетком 2009. године усвојена је Национална стратегија за унапређење положаја жена и родну равноправност, а децембра 2009. године је донет Закон о равноправности полова. Међутим, ниједан од стратешких докумената, као и предузетих иницијатива нису праћени довољном интеграцијом елемената родне перспективе и специфичних потреба предузетница и проблема са којима се оне сусрећу приликом оснивања и развоја посла, тако да још увек не можемо говорити о равноправном положају жена у свету бизниса у Републици Србији, што је потврђено и статистичким подацима. Учешће привредних друштава и радњи у власништву жена је само 26%, док учешће мушкараца у предузетничкој активности износи скоро три четвртине. Овакво стање је последица бројних фактора који дестимулативно утичу на развој женског предузетништва у Србији. Жене углавном поседују скромна сопствена средства за почетак приватног бизниса, а приступ тржишту капитала им је отежан, а услови добијања кредита су врло неповољни и нису родно сензитивни. Поред свега тога, жене предузетнице су у много већој мери у односу на мушкарце оптерећене и бројним кућним пословима и одгајањем деце, те је на тај начин ограничено њихово ангажовање у предузетничком бизнису, а смањен је и интензитет радног напора жена у бизнису који је потребно уложити зарад постизања дугорочних циљева, што делује дестимулативно, па због свега тога приватни бизниси жена бележе ниже стопе раста у односу на приватне бизниси мушкараца.⁷⁰

⁶⁹Београдски центар за људска права, *Људска права у Србији - право, пракса и међународни стандарди људских права*, Београд, 2018, стр. 334.

⁷⁰М. Ивановић Ђукић, М. Радосављевић, *Предузетнички процес*, Ниш, 2018, стр. 139, 140.

Скупштина Републике Србије је 11. децембра 2009. године усвојила Закон о равноправности полова, којима се, по наводима Владе Републике Србије, уређује стварање једнаких могућности без обзира на пол и поступак правне заштите особа изложених дискриминацији.⁷¹

У чл. 1 Закона о родној равноправности, дефинисано је стварање једнаких могућности остваривања права и обавеза, преузимање посебних мера за спречавање и отклањање дискриминације засноване на полу и роду и поступак правне заштите лица изложених дискриминацији.⁷²

Законом о равноправности полова је одређено да равноправност полова подразумева равноправно учешће мушкараца и жена у свим областима јавног и приватног сектора у складу са општеприхваћеним правилима међународног права и Уставом Србије.⁷³

Институционални механизми који доприносе заштити и унапређењу родне равноправности у нашој земљи јесу:⁷⁴

- Одбор за равноправност полова који је основала Народна скупштина Републике Србије 2002. године;
- Савет за равноправност полова који је основала Влада Републике Србије 2004. године;
- Заштитник грађана, 2008. године је именована заменица за родну равноправност, права детета и права особа са инвалидитетом;
- Управа за родну равноправност која је формирана у оквиру Министарства рада и социјалне политике 2007. године;
- Повереник за заштиту равноправности, који је основан доношењем Закона о забрани дискриминације 2010. године, а исте те године је именована и повереница.

За остваривање потпуне родне равноправности, неопходно је непосредно и активно учешће жена у поступку доношења одлука на свим нивоима власти. Конвенција о политичким правима жена, коју је наша земља ратификовала 1954.

⁷¹З. Ђурић, *Менаџмент породичног бизниса*, Београд, 2018, стр. 116.

⁷²Чл.1, Закон о родној равноправности, *Службени гласник РС* бр.104/2009

⁷³З. Ђурић, оп.цит., стр. 116.

⁷⁴З. Ђурић, оп.цит., стр. 118.

године, гарантује женама право да под једнаким условима са мушкарцима обављају све јавне дужности и врше све јавне функције установљене националним законима.⁷⁵

Нацртом новог Закона о родној равноправности је предвиђено да се приликом избора и именовања страних делегација које представљају Републику Србију у међународним телима посебна пажња обраћа на то да међу представницима буде најмање 40 % жена, што се такође односи и на управљачка и надзорна тела политичких странака, синдиката и струковних удружења.⁷⁶

Закон о избору народних посланика је предвидео афирмативну меру за повећање броја жена на изборним листама тако да међу свака три кандидата по редоследу на листи мора бити најмање по једна жена, а на изборној листи мора да буде најмање 30 % кандидата мање заступљеног пола .

2016. године Република Србија је постала прва земља ван Европске уније која се придружила мерењу годишњег напретка земаља под називом Индекс родне равноправности које спроводи Европски институт за родну равноправност. Према најновијим подацима Индекса објављеном децембра 2019. године, Република Србија има 67,4 поена, чиме је остварила европски просек и има знатно бољи резултат у поређењу са више од половине земаља Европске уније.⁷⁷

Такође, чињеница да се једино у нашој земљи у целој Европи, на челу Координационог тела за родну равноправност налази жена, говори довољно у прилог томе да се налазимо на путу промене перспективе и перцепције жена, самим тим и начина на који се друштво односи према њима.

Без обзира на политичке ставове, све посланице Народне скупштине чине женску парламентарну мрежу, која егзистира као неформална група која пружа подршку унапређењу и промовисању политике родне равноправности кроз предлоге законских измена и остале активности усмерене ка том циљу. Основна и приоритетна функција женске парламентарне мреже јесте подизање и ширење свести о женској солидарности и подстицај женама у Републици Србији за све веће присуство у јавном и политичком животу.⁷⁸

⁷⁵Београдски центар за људска права, *Људска права у Србији - право, пракса и међународни стандарди људских права*, Београд, 2018, стр. 341.

⁷⁶Београдски центар за људска права, *оп.цит.*, стр. 341, 342.

⁷⁷www.bbc.com/serbian/lat/srbija-52974295, датум посете: 25.07.2021.

⁷⁸Београдски центар за људска права, *Људска права у Србији - право, пракса и међународни стандарди људских права*, Београд, 2018, стр. 342.

У данашњим условима, скривени предузетнички потенцијали и моћ жена постепено долазе до изражаја. Велико знање, образовање, стручност, флексибилност, посвећеност и истрајност су водећи разлози за све веће присуство жена у пословном свету.

Институционални оквир за предузетништво у Србији се значајно развио последњих година. С друге стране, напори да се простор за пословање боље уреди воде великом усложњавању прописа које је тешко испратити. Комплексност прописа и политика развоја предузетништва прати и недовољна интегрисаност родне перспективе.⁷⁹

Социо-економски услови за предузетништво жена су неповољни, као и њихове перцепције пословне климе. Ипак, стиче се утисак да готово две деценије неповољних и неестабилних социо-економских услова и велики проблеми незапослености жена чине да су предузетнице у Србији мање уплашене од ризика него жене у уређенијим западним земљама. Жене су знатно ређе склоне оснивању компанија, а то посебно важи за жене изван Београда. Онда када се жене јављају као сувласнице привредних друштава, односно као искључиве власнице, имају мање шансе да се уз мушке сувласнике нађу на главним управљачким позицијама. Стога се оне ређе налазе на врху привредних друштава са већим бројем власника. Привредна друштва жена такође имају већу стопу гашења у односу на привредна друштва мушкараца, што се посебно односи на рану фазу предузетништва (до 42 месеца), што значи да је предузетништво жена слабије у односу на предузетништво мушкараца и потребно је пружити већу подршку његовом оснаживању.⁸⁰

У већини случајева, предузетнице имају изражен конфликт између пословних и породичних обавеза али их то најчешће не фрустрира. Напротив, сматрају да успевају добро да ускладе две сфере живота. Њихов положај у породици је равноправнији у односу на просек у Србији, а оне су претежно задовољне начином живота који иде уз предузетништво.⁸¹

Да би се унапредио институционални оквир за предузетништво жена, потребно је преиспитати постојеће и креирати нове државне програме подршке са становишта специфичних потреба и проблема предузетница, као и мере и програме прилагодити њиховим потребама и специфичностима. У ове процесе треба укључити и саме

⁷⁹М. Бабовић, *Полазна студија о предузетништву жена у Србији*, Београд, 2012, стр. 127.

⁸⁰М. Бабовић, *оп.цит.*, стр. 128.

⁸¹М. Бабовић, *Полазна студија о предузетништву жена у Србији*, Београд, 2012, стр. 130.

предузетнице преко својих удружења, како би могле да утичу на обликовање ових програма у складу са својим реалним потребама и потенцијалима. Поред тога, потребно је промовисати предузетништво у образовним институцијама али и у широј јавности. Средње стручне школе и факултети могу бити погодна места за ове облике промоције, кроз активности попут гостовања представника удружења предузетника, израду каталога са примерима женског предузетништва, медијску промоцију итд. Такође је потребно преко различитих медија детаљно објаснити кораке оснивања самосталног привредног друштва и доступне облике подршке, а штампане материјале и брошуре делити на местима која посећују жене, попут локалне филијале НСЗ.⁸²

Као предуслов за несметано обављање предузетничке активности, потребно је унапредити правно окружење у коме се обавља пословање, поједноставити правне процедуре у виду смањења броја докумената и прописа, скраћења рокова за обављање административних послова и снижавање такси и других трошкова.

Побољшање правног и институционалног оквира за пословање свих привредних субјеката, подразумева да ће се остварити и повољнији услови за пословања жена предузетника. Правни положај предузетника и привредних друштава је уређен Законом о привредним друштвима, док је поступак регистрације прописан Законом о поступку регистрације у Агенцији за привредне регистре (у даљем тексту АПР). Садржина регистра и документација неопходна за регистрацију је утврђена Правилником о садржини регистра привредних субјеката и документацији потребној за регистрацију. С обзиром да физичко лице добија својство предузетника регистрацијом у надлежном Регистру, први формални корак јесте подношење регистрационе пријаве за оснивање Регистру привредних субјеката АПР. Оснивањем АПР-а значајно су смањене административне препреке за отпочињање пословања конституисањем једне институције као носиоца послова регистрације и вођења јединствене, централне базе података, а притом је извршено и усклађивање законодавства са европским стандардима – Прва Европска директива налаже да свака земља чланица оснује централни регистар, односно регистар привредних субјеката. Поступак оснивања привредних субјеката се спроводи преко једношалтерског система регистрације који омогућава привредним субјектима регистрованим у АПР да истовремено добију и матични број који им додељује Републички завод за статистику и порески идентификациони број (ПИБ) који додељује Пореска управа, у складу са Правилником

⁸²М. Бабовић, оп.цит., стр. 132.

о додели пореског идентификационог броја правним лицима, предузетницима, и другим субјектима за чију је регистрацију надлежна АПР, чиме је омогућено да се приликом подношења регистрационе пријаве за АПР, истовремено врши пријава у евиденцију обвезника пореза на додат вредност (ПДВ-а) и за предузетнике пријава на паушално опорезивање сагласно члану 40. Закона о порезу на доходак грађана. За предузетнике, Агенција од 2013. године и успостављања Централног регистра обавезног социјалног осигурања, врши и пријаву на осигурање код надлежних фондова здравственог, пензијског и инвалидског осигурања, као и осигурања за случај незапослености.⁸³

Са свим наведеним, предузетницима а самим тим и женама је први корак ка отпочињању сопственог пословања максимално упрошћен, а у будућности се очекује и даље смањење административних поступака и то не само у делу који важи за отпочињање пословања, већ и у свим битним поступцима за остваривање неког права предузетника а воде се током пословања. Поред тога, у процесу придруживања Европској Унији, држава се обавезала кроз неколико стратешких аката да унапреди пословно окружење како би се подстакло развој приватног предузетништва кроз смањење административних процедура.⁸⁴

Посебан значај у поступку смањења административних процедура приликом оснивања привредних друштава има и увођење система Електронске управе (е-Управе), који је довео до значајног скраћивања времена потребног за достављање пријаве за оснивање предузетничких друштава, а такође је омогућено и електронско плаћање накнаде за регистрацију. Притом је успостављен и јединствени јавни регистар свих административних захтева и процедура, чиме је пословним субјектима омогућен транспарентан увид у кључне услове и елементе сваког административног захтева или поступка са којим се предузетници могу суочити, укључујући и све трошкове у виду накнада, пореза или парафискалних накнада.⁸⁵

Иако није могуће прописати квоту предузетништва жена, можда најбољи начин за оснаживање жена на започињање сопственог бизниса у мерама афирмативне акције при објављивању стартап програма повећати удео жена са циљем повећања њиховог удела у укупном предузетништву. Програме менторства предузетница из сфере

⁸³М. Пајић, Ефекат смањења административних поступака на посебну заштиту предузетница, *Правник у привреди*, број 145/146, стр. 11, 12

⁸⁴М. Пајић, оп.цит., стр. 12

⁸⁵М. Пајић, Ефекат смањења административних поступака на посебну заштиту предузетница, *Правник у привреди*, број 145/146, стр. 12

пословања у којима су жене ретко заступљене је могуће осмислити у циљу подстицања жена за улазак у те секторе. У циљу смањења стопе гашења привредних друштава жена, било би потребно обезбедити програме подршке (менторске, саветодавне, информативне). Обуке за предузетништво треба да обави што већи број жена које су одлучиле да започну самостални посао. С друге стране, програме подршке при оснивању привредних друштава је потребно усмерити и на запослене жене које желе да се упусте у предузетништво и имају добре пословне идеје, а њима је потребно обезбедити и финансијске облике подршке, као и новооснованим привредним друштвима, пре свега онима која постоје краће од 42 месеца. Велика ставка у стварању повољног пословног амбијента за жене предузетнице јесте и образовање и обука предузетница као и усклађеност актуелне понуде с тим потребама.⁸⁶ У складу с тим, могу се предузети следећи кораци.⁸⁷

1. организовати испитивање потреба за образовним програмима предузетница различитих профила, из различитих региона и грана делатности;
2. мапирати пружаоце услуга образовања и обука за предузетнице, као и њихове програме и испитати у којој мери су у складу с налазима добијеним снимањем потреба;
3. на основу резултата тих испитивања, сачинити препоруке за образовним програмима и обукама, које би биле дистрибуиране пружаоцима услуга или на основу којих би се сачинили нови програми обука од стране НСЗ или централне институције за подршку предузетништву.

2. Реална позиција женског предузетништва у Србији

На основу резултата ГЕМ истраживања које омогућава праћење предузетништва на међнародном нивоу према стандардизованим показатељима и методологији са освртом на родне разлике, утврђено је, на основу истраживања за 2007. годину, да је Република Србија, по заступљености мушкараца предузетника на трећем месту (иза Грчке и Португала), а по заступљености жена предузетница на 4. месту (иза Грчке, Португала и Мађарске). Родни јаз у распострањености предузетништва је најизраженији у Србији и износи 12 процентних поена. Релативно

⁸⁶М. Бабовић, *Полазна студија о предузетништву жена у Србији*, Београд, 2012, стр. 132, 133.

⁸⁷М. Бабовић, оп.цит., стр. 133.

висока позиција Србије по распрострањености предузетништва може да доведе до погрешне представе о развијености предузетништва код жена и мушкараца у нашој земљи, јер приликом наведеног истраживања није узета у обзир мотивација за бављењем предузетничком активношћу. 2007. године, међу женама старости од 18 до 64 године, било је 7,9% предузетница, док је међу мушкарцима било 19,9% предузетника. 5% жена је било у фази оснивања посла или у фази раног бизниса, док је само 2,8% жена било на челу већ развијеног бизниса. Свакако је у свим земљама у значајној мери мањи проценат предузетничке активности жена у односу на мушкараце.

88

Осим квантитативних, постоје и квалитативне разлике у предузетничкој активности жена и мушкараца у Републици Србији. Родне разлике у карактеристикама предузетништва испољавају се у секторској структури, начину отпочињања посла, старости предузетница и привредних друштава итд. За женско предузетништво је карактеристично да је много више концентрисано у сектору услуга (80,4% радњи и привредних друштава предузетница је у сектору услуга), док је удео предузетника у том сектору мањи (радње и МСП у власништву мушкараца учествују са 70 % у услужном сектору). Грађевинарство је делатност коју бира јако мали број предузетница, док је област тзв. личних услуга (козметички салони, кројачке радње..) област у којој жене доминирају, уз незнатан број предузетника. Жене у нашој земљи почињу да се укључују у предузетништво много касније од мушкараца, имају велико предузетничко искуство и чешће бирају једноставније правне форме (углавном предузетничке радње, а не привредна друштва) и раде самостално у форми инокосног привредног друштва.⁸⁹

Према подацима објављеним у публикацији “Жене и мушкарци у Србији” из 2017. године, у Србији је 2017. године живело око 190.000 жена више него мушкараца, а само шест општина и градова на челу је имало градоначелницу, односно председницу општине. У Сектору за безбедоносну политику Министарства спољних послова на командним дужностима нема ниједне жене. У свим јавним тужилаштвима жена је 20% мање него мушкараца на местима јавних тужилаца, а најмање су заступљене у вишим јавним тужилаштвима (32%). У судовима опште надлежности има 68% жена судија, а две трећине жена судија је запослено у основним судовима. Чак 90% чланова Српске

⁸⁸С. Поповић Пантић, *Женско предузетништво у Србији: Еволуција од социјалне ка економској категорији*, Пословна економија, година VIII, број II, 2014, стр. 156.

⁸⁹М. Ивановић Ђукић, М. Радосављевић, *Предузетнички процес*, Ниш, 2018, стр. 144.

академије наука и уметности чине мушкарци, а за 176 година постојања ове институције жена никада није била на њеном челу. Жене су у медијима заступљене у једној од четири вести и то најчешће сензационалистички, а врло ретко кроз професију и успех који остварују.⁹⁰

Према подацима објављеним на сајту АПР-а, августа 2017. године укупан број регистрованих предузетника у Србији био је 238.125, али је број регистрованих жена предузетница у Србији био 78966. Дакле, од укупног броја регистрованих активних предузетника, свега 33% су жене.⁹¹

Слика 2: Број регистрованих предузетника у Србији (август 2017.)

Агенција је такође објавила да се број активних предузетника повећао за 3,3 одсто у односу на стање на дан 31.12.2016. године. За првих 6 месеци 2017. године основано је 17.618 предузетника, за 3,85 одсто мање него у првих 6 месеци прошле године, када је основано 18.298 предузетника. Број жена које су се по први пут регистровале као предузетнице до августа 2017. године је 8.376, а укупан број новооснованих предузетница у 2016. години износио је 12.827. Да опада и број жена

⁹⁰Београдски центар за људска права, *Људска права у Србији - право, пракса и међународни стандарди људских права*, Београд, 2018, стр. 342.

⁹¹Статистички подаци о женском предузетништву са освртом на делатности које предузетнице најчешће региструју – извор: АПР, *Правник у привреди*, број 145/146, стр. 15

које се усуђују да самостално обављају делатност доказује и број из 2015. године када је 13.154 жена поднело пријаву за оснивање.⁹²

Међу основаним предузетницима у 2017. години, без обзира на пол, у првих 10 делатности налазе се:⁹³

- делатности ресторана и покретних угоститељских објеката (1149);
- рачунарско програмирање (907);
- такси превоз (854);
- консултантске активности у вези с пословањем и осталим управљањем (825);
- услуге припремања и послуживања пића (750);
- делатност фризерских и козметичких салона (691);
- друмски превоз терета (565);
- трговина на мало у неспецијализованим продавницама, претежно храном, пићима и дуваном (507);
- одржавање и поправка моторних возила (440);
- производња остале одеће (370).

С друге стране, када говоримо о делатностима за чије обављање се региструју жене, првих пет делатности су:⁹⁴

- делатност фризерских и козметичких салона;
- делатности ресторана и покретних угоститељских објеката;
- консултантске активности;
- производња остале одеће;
- трговина на мало у неспецијализованим продавницама, претежно храном, пићима и дуваном.

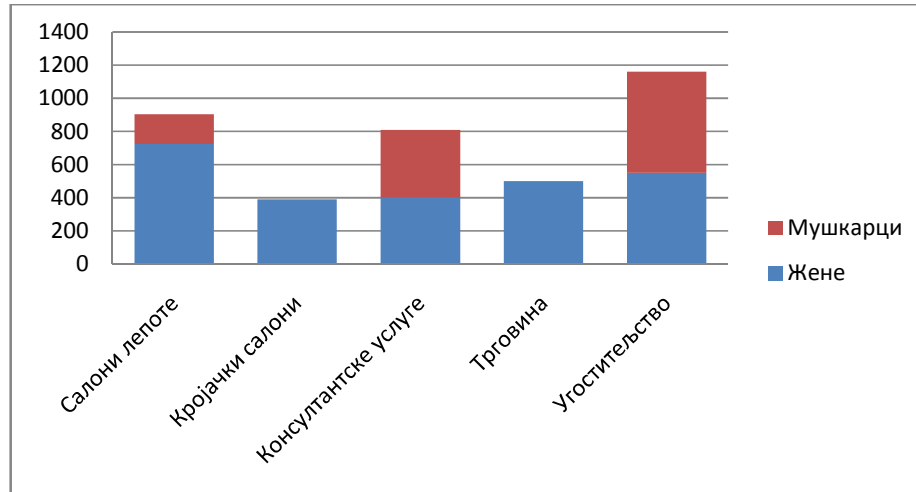
Када упоредимо бројеве, тј. када од укупног броја новооснованих предузетника регистрованих за одређену претежну делатност одуземо број новооснованих предузетница долазимо до односа који је приказан на графикону. Како се може приметити, готово да су сви предузетници у делатностима кројачких салона и трговине

⁹²Статистички подаци о женском предузетништву са освртом на делатности које предузетнице најчешће региструју – извор: АПР, *Правник у привреди*, број 145/146, стр. 15

⁹³Ibid.

⁹⁴Статистички подаци о женском предузетништву са освртом на делатности које предузетнице најчешће региструју – извор: АПР, *Правник у привреди*, број 145/146, стр. 16

уствари жене, док је код делатности салона лепоте претежан удео жена међу предузетницима. Код делатности консултантских услуга и угоститељства, удео између жена и мушкараца у предузетницима је приближно исти.

Слика 3: Удео мушкараца и жена у најпопуларнијим предузетничким делатностима (август 2017)

Поред разних програма подршке за отпочињање бизниса, статистика нажалост говори да се жене теже одлучују да покрену сопствени бизнис. Ако се и одлуче, то је најчешће учињено из нужде а донаторских програма је очигледно недовољно и они су већином усмерени на почетак пословања а даља подршка након тога не постоји у довољној мери.

Такође је неповољан податак да је током првих 6 месеци 2017. године обрисано укупно 10.488 предузетника, али је тај број за 0,27 одсто мањи него у претходној години. У том броју, удео жена чини 5.139, што је скоро половина, што доказује да је за развој женског предузетништва у Србији још увек неповољан пословни амбијент.⁹⁵

V ПОДРШКА РАЗВОЈУ ЖЕНСКОГ ПРЕДУЗЕТНИШТВА

1. Програми помоћи и подршке женама предузетницама

Иако због бројних законских одредби, конвенција и уставноправне заштите жена предоченим у највишим документима државе, делује да је положај жена доста

⁹⁵ Статистички подаци о женском предузетништву са освртом на делатности које предузетнице најчешће региструју – извор: АПР, *Правник у привреди*, број 145/146, стр. 16

побољшан и заштићен од дискриминације и ускраћивања једнаких могућности, ситуација у пракси и положај жена у данашњем друштву нимало не прати динамику доношења наведених прописа који се баве заштитом положаја жена, те је и даље очигледно да се жене и даље налазе у неравноправном положају у односу на мушкарце и да се суочавају са разним облицима дискриминације.

Национална стратегија за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности је усвојена од стране Владе Републике Србије 13. фебруара 2009. године и представља први стратешки документ донет у нашој земљи из области родне равноправности, која означава једнаку заступљеност, моћ и учешће оба пола у свим сферама јавног и приватног живота. Националном стратегијом је дефинисано шест кључних области у којима се највише примећује и одражава неравноправан однос и заступљеност полова, и у којима се морају спровести реформе и предузети мере унапређивања, а то су: јавни и политички живот, област економског оснаживања жена, остваривање родне равноправности у образовању, побољшање здравља жена, насиље над женама као врло озбиљан и све више присутан друштвени проблем и уклањање родних стереотипа у медијима. Циљ Стратегије јесте побољшање друштвеног положаја жена и омогућавање њихове веће заступљености у политичком и јавном животу, као и побољшање економског положаја и образовања.⁹⁶

Значајну помоћ женама предузетницама пружа и Влада Републике Србије. У оквиру друге фазе пројекта „Кључни кораци ка родној равноправности“ који реализује Координационо тело у сарадњи са Министарством за европске интеграције, UN Women и уз финансијску подршку Европске уније, према подацима Владе Републике Србије и Координационог тела за родну равноправност кроз наведени пројекат више од 1.600,00 жена од 2018. године је већ учествовало у различитим обукама или набавило опрему да отвори своје привредно друштво. Циљ наведеног пројекта је пружање снажније подршке женама које желе да буду предузетнице, њихово оснаживање и омогућавање обуке и набавке опреме, поготово у руалним срединама, те додатни рад на стварању једнаких услова рада на тржишту рада за жене и мушкарце.

Захваљујући овом пројекту, укупна вредност средстава која су додељена на јавном позиву женским организацијама износи 17,3 милиона динара, а добило их је 5 организација: Друштво за развој креативности, Етно-мрежа, Лужничке рукотворине - Женски етно центар, Удружење Ларис и Зрењанински образовни центар. Такође,

⁹⁶З. Ђурић, *Менаџмент породичног бизниса*, Београд, 2018, стр. 115.

најмање 1.000 сеоских жена и жена из маргинализованих група из различитих делова Србије биће оснажено кроз програме развоја вештина и усвајања практичног знања, набавку опреме и подршку развоју бизниса.⁹⁷

На Порталу Предузетништва објављен је Програм подстицања развоја предузетништва кроз финансијску подршку за жене предузетнице и младе у 2021. години, који спроводи Министарство привреде и Фонд за развој Републике Србије, а који је намењен за куповину опреме и доставних возила која служе за превоз сопствених производа и других транспортних средстава укључених у процес производње, за покриће оперативних трошкова и за текуће одржавање пословног или производног простора до износа од 350.000,00 динара од укупних средстава за инвестирање.⁹⁸

Програм предузетништва за 2021. годину предвиђа финансијску подршку предузетницима одобравањем повољних наменских кредита и бесповратних средстава приликом инвестиционог улагања за почетак посла кроз стартап програме.

У оквиру програма женско предузетништво, право да учествује на конкурсима има новоосновано лице регистровано у Агенцији за привредне регистре најраније 5 година пре подношења захтева. Оснивач и законски заступник мора бити жена, а у привредном субјекту који има више власника, већински удео мора бити у власништву једне или више жена (минимум 51%) и један од законских заступника мора бити жена. Овај програм спроводи Фонд за развој при Министарству привреде.⁹⁹

Министарство привреде је објавило јавни позив за спровођење пакета услуга за младе и жене предузетнице у оквиру Програма стандардизованог сета услуга за микро, мала и средња предузећа и предузетнике у 2021. години, који се реализује преко Развојне агенције Србије и акредитованих регионалних развојних агенција. Пакет услуга за жене предузетнице обухвата помоћ стручног лица привредном субјекту чији

⁹⁷ Влада Републике Србије, *Подршка економском оснаживању 1000 жена*; преузето: 27.07.2021. www.srbija.gov.rs/vest/564709/podrska-ekonomskom-osnazivanju-1000-zena

⁹⁸ Министарство привреде РС и Портал предузетништва, *Подршка за жене предузетнице и младе*; преузето: 27.07.2021.

<https://preduzetnistvo.gov.rs/programi/podrska-za-zene-preduzetnice-i-mlade/>
https://privreda.gov.rs/javni_pozivi/javni-poziv-za-dodelu-bespovratnih-sredstava-u-okviru-programa-podsticanja-razvoja-preduzetnistva-kroz-finansijsku-podrsku-za-zene-preduzetnice-i-mlade-u-2021-godini/

⁹⁹ Фонд за развој Републике Србије, *Програм подстицања предузетништва кроз развојне пројекте у 2021. години*; преузето: 27.07.2021.

<https://fondzarazvoj.gov.rs/lat/proizvodi/podrska-investicijama-u-privredi>

је оснивач или власник жена или је жена један од власника са већинским уделом у власништву и један од законских заступника.¹⁰⁰

Предвиђена је подршка у виду расположивих стандардизованих саветодавних услуга, једне или више специјализованих обука и менторинг услуге у трајању до 40 сати.

Саветодавне услуге обухватају консултације које се тичу помоћи при изради пословног плана пријави за стартап кредите за почетнике код Фонда за развој, помоћ при изради пословног плана пријави за Програм подстицања развоја предузетништва кроз финансијску подршку за жене предузетнице и младе у 2021. години, подршку при припремању документације и пријаве за програме подршке предузетништву које спроводе Министарство привреде и Развојна агенција, саветодавне услуге за развој пословања.¹⁰¹

Обуке које стручна лица из Акредитованих регионалних развојних агенција пружају обухватају 10 модула, међу којима су: обука за почетнике у пословању, припреме пословног плана и пословања са банкама и инвестициона спремност, финансијско управљање, извоз – за оне који први пут извозе, маркетинг и продаја, електронско пословање и информационе технологије у пословању, преглед стандарда квалитета и заштите животне средине од значаја за пословање, иновације, припрема за Јединствено европско тржиште и учешће малих и средњих предузећа у јавним набавкама.

Менторинг је бесплатна услуга којом се пружа саветодавна подршка корисница кроз индивидуални приступ. Процес менторинга се обавља по методологији Развојне агенције Србије, развијеној у сарадњи са Јапанском агенцијом за међународну сарадњу. Менторство помаже власнику или директору привредног друштва да препозна кључну тачку потенцијала свог пословања, а корисник уз помоћ менторинга развија и спроводи акциони план који има за циљ побољшање пословних резултата. Ментори имају професионално искуство у раду са малим и средњим привредним друштвима, долазе из 17 акредитованих регионалних развојних агенција и

¹⁰⁰Влада Републике Србије, *Подршка економском оснаживању 1000 жена*; преузето: 27.07.2021.
www.srbija.gov.rs/vesti/564709/podrska-ekonomskom-osnazivanju-1000-zena

¹⁰¹Министарство привреде РС и Портал предузетништва, *Подршка за жене предузетнице и младе*; преузето: 27.07.2021.

<https://preduzetnistvo.gov.rs/programi/podrska-za-zene-preduzetnice-i-mlade/>
https://privreda.gov.rs/javni_pozivi/javni_poziv-za-dodelu-bespovratnih-sredstava-u-okviru-programa-podsticanja-razvoja-preduzetnistva-kroz-finansijsku-podrsku-za-zene-preduzetnice-i-mlade-u-2021-godini/

сертифицирани су од стране Развојне агенције Србије, а у сарадњи са Јапанском агенцијом за међународну сарадњу.¹⁰²

Менторство је врло значајно са становишта успеха у каријери. Функција подршке у развоју каријере се састоји у томе што ментор креира прилике за развој каријере свог штићеника и тиме повећава вероватноћу да оствари значајан успех у каријери. Највећи бенефити се остварују у домену психолошких аспеката који се у менторском односу остварује путем мотивисања штићеника и одобравања његових поступака, које имају за циљ да код штићеника развију свест о његовој компетентности и идентитету.¹⁰³

У оквиру Привредне коморе Србије постоји и Сектор предузетништва, чији је циљ унапређење и развој предузетништва у Србији. У оквиру Сектора за предузетништво, а на основу одлуке Парламента предузетника Привредне коморе Србије, формирана је Секција за женско предузетништво Привредне коморе Србије. Циљ секције јесте унапређење женског предузетништва, економско оснаживање жена предузетница у Србији и промоција развоја женског предузетништва. Најважније активности су усмерене ка умрежавању жена предузетница, едукацији, информисању о потенцијалним изворима финансирања и актуелним конкурсима.¹⁰⁴

Кабинет министра без портфеља задуженог за иновације и технолошки развој расписао је јавни конкурс за доделу бесповратних средстава у оквиру Програма подршке развоју и промоцији женског иновационог предузетништва, чији је циљ системско унапређење иновационог предузетништва међу женама кроз промоцију и афирмацију женског иновационог предузетништва, директну подршку реализацији њихових предузетничких идеја, као и развој предузетничких способности и капацитета код жена. Крајњи циљ Програма је повећање свести о важности женског иновационог предузетништва, повећање степена информисаности о мерама које Влада спроводи у циљу подршке женском иновационом предузетништву, као и остваривање значајније улоге жена предузетница на тржишту рада кроз развој њиховог пословања, запошљавање већег броја људи и остваривање већих и одрживих прихода. Програм подршке развоју и промоцији женског иновационог предузетништва као приоритет има подршку женском иновационом предузетништву, и даје значајан подстицај развоју

¹⁰² Министарство привреде РС, *Подршка за жене предузетнице и младе*; преузето: 27.07.2021.
https://privreda.gov.rs/javni_pozivi/javni-poziv-za-sprovodjenje-paketa-usluga-za-mlade-i-zene-preduzetnice/

¹⁰³ Б. Ђорђевић, *Успех у Карјери*, Ниш, 2012, стр.115.

¹⁰⁴ Привредна комора Србије, *Сектор предузетништва*; преузето: 27.07.2021.
<https://pks.rs/strana/sektor-preduzetnistva>

друштвене свести и ствара потребне услове да се пословни амбијент промени и да се у деловању привредних друштава и предузетника у већој мери нађу жене као оснивачи, власници или деоничари привредних субјеката.¹⁰⁵

Удружење пословних жена Србије је 6. маја 2021. године почело са реализацијом пројекта Угледај се на мене: иновативно предузетништво као женски одговор на кризу. Пројекат се финансира из буџета Републике Србије, на основу Програма подршке развоју и промоцији женског иновационог предузетништва за 2021. годину. Циљ пројекта је да се подигне свест јавности о положају жена на тржишту рада, појача свест о значају женског иновационог предузетништва као могућности запошљавања и извора прихода, као и да се оно афирмише међу постојећим и потенцијалним предузетницама.

Кроз планиране активности, пројекат доприноси унапређењу позиционирања женских привредних друштава као иновативних кроз презентовање, промоцију и афирмацију постојеће добре праксе у Србији. Кроз наведене активности унапређивања положаја предузетница обезбеђује се подршка женама предузетницама да своје иновативне пословне замисли усмере, развију и прошире. Реализацију промотивне кампање о значају развоја женског иновационог предузетништва промовиши и воде чланице Удружења пословних жена Србије, као истакнуте представнице женског иновационог предузетништва. Удружење пословних жена Србије је највећа национална организација жена предузетница и има водећу улогу у организовању пословних жена и пружању врхунске подршке и промоцији предузетница у нашој земљи. Удружење се бави активним заговарањем у циљу побољшања пословне климе и подстицања умрежавања на локалном, регионалном и међународном нивоу.

Циљеви постојања и рада Удружења пословних жена јесте повећање броја жена које започињу сопствени бизнис, повећање видљивости жена које су власнице предузећа, охрабривање власница предузећа да шире бизнис, утицај на креирање политике развоја малих и средњих привредних друштава, стварање форума на коме предузетнице могу да размењују идеје и стичу нове пословне контакте, као јачање веза између жена предузетница на локалном, регионалном и међународном нивоу кроз размену искустава и идеја, што је основни циљ и покретач Удружења пословних

¹⁰⁵ Министарство за иновације и технолошки развој, *Програм подршке развоју и промоцији женског предузетништва*, преузето 27.07.2021.

<https://inovacije.gov.rs/programi/program-podrske-razvoju-i-promociji-zenskog-inovacionog-preduzetnistva/>

жена.¹⁰⁶ Удружење пословних жена сваке године расписује конкурс за избор најбољих предузетница у нашој земљи, а то је „Цвет успеха за жену змаја“ у неколико категорија: „најевропскија женска фирма“ и „најбољи модел запошљавања жена“, као и за подкатеорију „самозапошљавање“, чиме се додатно подстиче развој женског предузетништва и мотивишу се жене предузетнице да се упусте у предузетнички процес без страха од неуспеха, са знањем и примерима најуспешнијих жена предузетница које чине удружење.

Манифестација „Цвет успеха за жену змаја“ је ове године промовисала националне амбасадорке женског предузетништва са циљем да упозна нашу јавност са пројектом WENS – Европска мрежа амбасадора женског предузетништва, чији је циљ да се поспешу развој сектора малих и средњих привредних друштава и предузетништва Србије кроз подстицање и подршку предузетничког потенцијала и талената жена. Основна идеја је формирање мреже успешних пословних жена које ће служити као модели будућим предузетницама широм Европе.

Удружење пословних жена негује праксу да сваке године специјалним признањем награди предузетнице које су се посебно истакле у појединим критеријумима за главне награде и тиме заслужиле да им се за тај аспект ода посебно признање и похвала.¹⁰⁷

Национална агенција за регионални развој и Удружење пословних жена Србије реализују пројекат у оквиру кога ће ментори из реда успешних предузетника, изабрани путем јавног позива, пружати помоћ предузетницама које су у почетној фази пословања како би унапредиле и промовисале своје пословање. Мрежа се реализује у оквиру Програма за конкурентност и иновације, који је финансиран од стране Европске комисије.

Подршка предузетницама је у виду менторинга у коме заједничким радом, ментор и предузетник настоје да превазиђу проблем и пронађу најповољније решење за будуће пословање. Предузетнице које су укључене у Пројекат су на прекретници, у смислу да ли да наставе бизнис или гасе предузеће, па је њима помоћ у виду стручног саветовања од стране успешних предузетница и најпотребнија.

¹⁰⁶ Женско предузетништво, *Правник у привреди*, број 145/146, стр. 5

¹⁰⁷ Удружење пословних жена Србије, *Иновативно предузетништво као женски одговор на кризу*; преузето 30.08.2021.

<http://poslovnezene.org.rs/category/projekti/aktuelni-projekti/>

У оквиру Програма за конкурентност и иновације, реализује се и „Мрежа ментора женског предузетништва у Србији“, као вид бесплатне подршке за побољшање пословања. Пројекат је финансиран од стране Европске комисије. Мреже ментора женског предузетништва формиране су у 17 држава у Европи и заједно чине Европску мрежу ментора женског предузетништва, а пројекат националне мреже реализују Национална агенција за регионални развој и Удружење пословних жена Србије. Циљ пројекта је, не само подстицање отварања женских привредних друштава, већ и рад на њиховој одрживости. У оквиру Пројекта, жене предузетнице пролазе бесплатну обуку на основу методологије коју је Национална агенција за регионални развој развила у сарадњи са Јапанском агенцијом за међународну сарадњу.

2. јула 2010. године у оквиру Уједињених нација је формирана агенција – UN Women, као институционални механизам Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена, која је постала оперативна од 01. јануара 2011. године.¹⁰⁸

Међународни програм L`Oreal-UNESCO “За жене у науци“ (L`Oreal-UNESCO „For Women in Science“) је покренут 1998. године у партнерству L`Oreala и UNESCO-а, са циљем да афирмише улогу жена истраживача и њихов допринос научном напретку у целом свету. Данас се програм реализује широм света и укључује глобалне награде „За жене у науци“ за изузетна научна достигнућа и више од 50 програма националних и регионалних стипендија посвећених развоју младих талената. Од покретања, кроз програм „За жене у науци“ обезбеђена је подршка за више од три хиљаде научница из 117 земаља широм света. Међу њима су младе жене које су тек закорачиле у свет науке али и научнице које су добиле заслужено признање на врхунцу каријере. Три добитнице награда „За жене у науци“ су након овог признања добиле и Нобелове награде, што је позитиван пример афирмације и подстрека женама на њиховом путу ка успеху и развијању успешне и богате каријере. У Србији се у склопу ове иницијативе од 2010. године најбољим младим научницама додељују стипендије које представљају вид подршке њиховом даљем професионалном усавршавању и подстицаја да наставе да се баве науком у нашој земљи. У нашој земљи, програм се реализује у партнерству Министарства за просвету, науку и технолошки развој, Националне Комисије за UNESCO и L`Oreal Балкана.

¹⁰⁸З. Ђурић, *Менаџмент породичног бизниса*, Београд, 2018, стр. 117.

Механизми подршке женском предузетништву су фондови за развој женског предузетништва, посебне кредитне линије, пословни инкубатори за жене, оснаживање жена предузетница, увођење пореских олакшица, промоција успешних предузетница.

2. Изазови женског предузетништва и предлози за њихово превазилажење

Жене предузетнице су изложене бројним облицима дискриминације. Nancy Barry, председница организације Women's World Banking у Сједињеним Америчким Државама, се бавила овим проблемом, те изнела став да „многи комерцијални банкари још увек сматрају да мушкарац у оделу, без обзира на његов кредитни статус, представља бољи пословни ризик него сиромашна црна, жута или бела жена“.¹⁰⁹

Оно што је предност женама са друге стране представља и њихов недостатак, а то је да су мање склоне ризичним операцијама. Мањкавост произилази из тога што у већем бизнису преузимање ризика представља свакодневицу, па зато и жене преовлађују у малим бизнисима. Жене су одговорније у враћању кредита, мање су склоне корупцији и њихово учешће у економији једне земље значи и здравију привреду и већу ефикасност у управљању ресурсима.

Жене имају једнаке шанске као мушкарци, али оне морају да се баве још многим другим стварима или да их се одрекну да би могле да буде равноправни пословни партнери са мушкарцима. Посматрајући на тај начин, положај жена у бизнису је ипак подређен и није на завидном нивоу.

Изазови са којима се жене суочавају су идентични са оним са којима се суочавају мушки предузетници. То су свакако високи порези и таксе, сива економија, слаба куповна моћ грађана, као и проблеми са државним институцијама попут Пореске управе, ПИО фонда, Управе царине, који врло слободно тумаче законе.

Потребно је преиспитати постојеће и креирати нове државне програме подршке са становишта специфичних потреба и проблема предузетница, и прилагодити те мере и програме њиховим специфичностима. У ове процесе треба укључити и жене предузетнице преко њихових удружења, како би могле да утичу на обликовање ових програма у складу са реалним потребама.¹¹⁰ Највећи допринос развоју предузетништва може дати држава, тако што ће створити услове за пословање, а не да буде усмерено ка

¹⁰⁹Н. Вукмировић, *Модели подршке развоју женског предузетништва*, Бања Лука, 2005, стр. 8.

¹¹⁰М. Бабовић, *Полазна студија о предузетништву жена у Србији*, Београд, 2012, стр. 132

опструисању њиховог пословања. Једна од олакшица би било умањење високог пореског оптерећења, као и смањење сиве економије

Слаб ефекат мера запошљавања, предузетништва и економског оснаживања жена, као и мере за унапређивање положаја вишеструко дискриминисаних група у претходном периоду препознат је и у новој стратегији за родну равноправност за период до 2020. године. Како би се законска решења спроводила у пракси, неопходно је појачати надзорну улогу инспекције рада, али је потребно да постоји и ефикаснија судска заштита и бесплатна правна помоћ. Поред тога, потребан је константан и предан рад свих институција и грађана како би се срушиле дубоко укоренење традиционалне родне поделе и стереотипи.¹¹¹

Гледано са аспекта објективних разлога, женама је теже да се упусте у предузетништво. Од жена се очекује да у првој половини свог живота обаве све кључне улоге и организују неколико најважнијих ствари у животу, те да заврше факултет или да на други начин развију своју каријеру, одаберу партнера са којим ће добити децу, чиме оне сnose дупли терет пуног радног времена и кућних дужности. Овај проблем је пристуан у свим земљама, а нарочито погађа жене у земљама у развоју и слабије развијене земље, где поред сиромаштва и недостатка инфраструктуре, жене трпе и последице патријархалних схватања у друштву. Мушкарци имају неупоредиво више времена да уложе максималан труд у свој бизнис и предано раде на његовом развоју и унапређивању.

Оваквим предрасудама не би требало бити места у пословном свету, јер су истраживања показала да су жене у успостављању контаката и пословних односа, у преговарању и закључивању уговора, једнако, чак и успешније у односу на мушкарце.

Networking, односно успостављање веза и пословних односа сматра се врло битним за успешно предузетништво. Пре свега ово се односи на успостављање веза између предузетница, али и на успостављање односа предузетница и спољних институција. Предност у томе јесте што се на тај начин смањују негативне стране економије малог бизниса, самим тим смањује се изолација и осећај усамљености у послу, што је врло битно приликом уласка у предузетнички подухват.¹¹²

Приступ изворима финансирања је отежан женама, јер су у скромном проценту власнице некретнина које су један од услова приликом аплицирања за стартап кредите.

¹¹¹Београдски центар за људска права, *Људска права у Србији - право, пракса и међународни стандарди људских права*, Београд, 2018, стр. 335.

¹¹²Н. Вукмировић, *Модели подршке развоју женског предузетништва*, Бања Лука, 2005, стр. 11.

Без обзира на тешкоће, жене су, према истраживањима, успешније у аплицирању за кредите, у односу на мушкарце. У фази отпочињања бизниса, жене су највише дискриминисане, те је врло подстицајна чињеница да су мање захтевни и врло приступачни државни програми подршке, јер женама дају извесну предност, јер се, приликом оцењивања испуњености услова, жене третирају као рањива група.¹¹³

Још један вид помоћи женском предузетништву којим би се значајно олакшао приступ финансијским средствима било би оснивање инвестиционог фонда за жене предузетнице. Искуство и истраживање је показало да је боље да се нови бизниси подстичу и потпомажу са нискокаматним зајмовима, него донацијама. Кроз селективну финансијску помоћ, може се решити овај проблем и надокнадити део капитала који недостаје изнад средстава добијених од стране стандардних институција, банака и финансијских организација.¹¹⁴

Поред недостатка капитала, женама приликом започињања бизниса представља и непознавање тржишта и продајних и маркетиншких вештина, а приступ купцу и ефективна пословна стратегија представљају битан услов за опстанак и успешност бизниса. У вези са тим јавља се и недостатак знања и менаџерских способности, као и приступ новим технологијама, као једна од највећих погодности савременог доба, што захтева континуирано образовање и праћење нових трендова у пословању.¹¹⁵ У вези са развојем женског предузетништва, потребно је испитати правну и пословну регулативу у смислу да ли постојећа регулатива дискриминише жене, те деловати у складу са отклањањем дискриминаторских пракси.

Подизање свести о улози жене у пословном свету је такође битно, те у том смислу треба повећати активност организација које се баве женским правима и питањима жена, те у складу са тим се активност треба усмерити ка олакшавању административних проблема и заложити се код јавних и државних институција у корист жена предузетница.

Велики проблем женског предузетништва, који је идентификован на састанку Форума за развој женског предузетништва у Србији јесте чињеница да жене доста послују међу собом, али да се ретко удружују и умрежавају са мушкарцима. Један од проблема јесте и централизација, јер жене у руралним срединама теже долазе до повољних пословних прилика, него оне у великим градовима.

¹¹³С. Поповић Пантић, *Женско предузетништво у Србији: Еволуција од социјалне ка економској категорији*, Пословна економија, година VIII, број II, 2014, стр. 159.

¹¹⁴Н. Вукмировић, *Модел подршке развоју женског предузетништва*, Бања Лука, 2005, стр. 9.

¹¹⁵Н. Вукмировић, оп.цит., стр. 11.

Једна од ствари која може подићи свест о предузетништву јесте увођење предузетништва као обавезног предмета у српском образовању, јер је јако важно развијати свест о предузетништву од малих ногу. Према речима Јане Забунов, директорке Агенције за женско предузетништво: „Одмах у вртићима треба радити са децом кроз игру како би схватили основне карактеристике потребне за предузетништво, како је то бити храбар, одговоран, упоран, посвећен и креативан. Али не треба пажњу посветити само деци, већ и васпитачима са којима исто треба радити, као и са средњошколцима и основцима” .

Један од највећих проблема са којима се жене предузетнице сусрећу јесте недостатак храбрости, упорности и мањак предузетничког духа. Људи се у нашој земљи плаше предузетништва и најчешће бирају стални државни посао који им доноси сигурну зараду, а самим тим у себи угуше потенцијалног успешног предузетника спремног да се упусти у ризични подухват и оствари корист за себе, као и за целокупно друштво.

Позитиван и охрабрујући пример представља студија која је спроведена у Новом Саду на узорку од преко 20.000 студенткиња, која је показала да да је већина студената (83.1%) током студија, размишљала о покретању сопственог бизниса. Негативна страна је да већина промени мишљење због недостатка адекватне подршке. Универзитет у Новом Саду кроз бројне активности тежи да разбије стереотипе који су део баријера које спречавају младе жене да предузимају иницијативу, размишљају креативно и започну сопствени бизнис.

3. Позитивни примери подстицања женског предузетништва на међународном нивоу

Значајну улогу у томе имају специјалне организације за подстицање женског предузетништва унутар којих чланови – предузетници међусобно сарађују и размењују искуства.

С обзиром да жене узимају све веће учешће у предузетништву и све су битнији фактор у пословном свету, у многим земљама су покренуте бројне иницијативе са циљем пружање подршке и развоју женског предузетништва. Организације за промоцију женског предузетништва својим активизмом и програмима подршке, представљају главни фактор социјалног и економског развоја женског предузетништва

и привреда земаља у којима делују. Бројни су позитивни примери земаља у Европи и свету.¹¹⁶

У **Аустрији** је основан Пословни центар за жене (Business Women Centre) од стране Министарства за жене у Бечу у виду информационог центра за жене које намеравају да се упусте у предузетнички подухват. Пословни центар за жене је основан као приватно удружење које се финансира од чланарина. Пословни центар за жене пружа женама предузетницама чланица подршку приликом оснивања посла кроз информације, саветовање, консалтинг, обуку и успостављање пословних веза, која се огледа у размени искуства са осталим чланицама и успостављању контакта партнерима кроз присуствивање месечним састанцима. Женама предузетницама је такође на располагању и шестомесечни курс обуке за чланове, из области менаџмента, пословне оријентације, маркетинга, комуникације и придобијања клијената. Курс је врло значајан јер жене у оквиру обуке могу дефинисати и развити сопствене пословне стратегије, планове и акције, као што развију и тимски дух и пословне везе у оквиру групе.¹¹⁷

У **Финској** је основана Агенција за женско предузетништво (Women's Enterprise Agency) у оквиру Асоцијације за финске послове и друштво. Спонзорисана је од стране Финског Министарства трговине и индустрије, приватних привредних друштава, банака и осигуравајућих друштава. Циљ деловања агенције је подстицај развоју женског предузетништва у виду подршке, бесплатних савета и обуку искусних жена предузетница. Кроз бројне чланке и објаве о активностима агенције и женском предузетништву у магацинима, новинама, путем радио станица и медија, агенција подстиче публицитет о женском предузетништву.¹¹⁸

У **Француској** је основан Гарантни фонд за жене (Guarantee Fund For Women) од стране Института за развој социјалне економије, а средства се обезбеђују од стране Европског Социјалног Фонда. Циљ Гарантног фонда јесте помоћ женама предузетницама приликом обезбеђивања финансијских средстава. Програм подршке обезбеђује гаранцију за финансијске позајмице жена предузетница како би им се олакшао приступ средствима. Жена предузетница има обавезу да ступи у контакт са банком и регионалним представником за женска права, док банка одлучује о финансијској позајмици и шаље документацију Институту за развој социјалне

¹¹⁶Н. Вукмировић, *Моделли подршке развоју женског предузетништва*, Бања Лука, 2005, стр. 13.

¹¹⁷Н. Вукмировић, *Моделли подршке развоју женског предузетништва*, Бања Лука, 2005, стр. 13.

¹¹⁸Н. Вукмировић, оп.цит., стр. 14.

економије, који одлучује о условима гаранције. Гаранција покрива средњорочне банкарске кредите, где Гарантни фонд покрива и до 70 % износа, за позајмице у износу између 5.000 и 38.000 еура.¹¹⁹

У **Грчкој** је основан Програм за подстицање женског предузетништва (Reinforcement of Female Entrepreneurship Programme) од стране Организације за мала и средња предузећа, чији је циљ пружање подршке женама у стварању савремених самоодрживих привредних друштава. Програм се посебно фокусира на предузетништво у области производње, е-трговине, услуга, туризма са фокусом на локални и регионални развој и коришћење нових технологија и иновација. Помоћ се пружа предузетницама старости између 18 и 55 година без искуства у предузетничким водама. Женама предузетницама се пружа финансијска подршка у износу који се одређује у зависности о саме делатности и подручја у коме се оснива привредно друштво.

У **Италији** постоји Продавница оснивања бизниса (Enterprise Creation Shop) која је основана од стране Комитета за једнаке могућности у циљу стварања и развоја економске активности у занатском сектору. Женама предузетницама се пружа помоћ у виду превазилажења бирократских препрека, пружа се финансијска помоћ путем специјалних аранжмана са финансијским институцијама, организују се бројне трибине и тренинзи за нове предузетнике, као и информисање о потенцијалним програмима подршке на локалном и националном нивоу.¹²⁰

У **Норвешкој** постоји организација Жене у фокусу (Women in Focus) која је спонзорисана од стране Норвешког Фонда за индустријски и регионални развој. Основни циљеви организације јесу развој компетентности жена, повећање броја жена у извршним телима и отварање нових и развој постојећих привредних друштава у власништву жена. Своје циљеве, организација остварују путем повезивања на националном и међународном нивоу и кроз услуге обучавања и тренинга предузетника. Развијен је и програм менторства, где успешне жене предузетнице својим искуством и саветима помажу женама предузетницама. Након успешно завршене обуке, жене и саме постају саветници и ментори.¹²¹

У оквиру делатности организације „Жене у фокусу“ издваја се успешно реализовани пројекат “Lighthouse”, чији је основни циљ усмерен на развој

¹¹⁹Ibid.

¹²⁰Н. Вукмировић, *Модели подршке развоју женског предузетништва*, Бања Лука, 2005, стр. 14.

¹²¹Н. Вукмировић, оп.цит., стр. 15.

компетенција жена у бизнису, а посебно оних које су завршиле почетну фазу посла, имају више од 5 запослених и годишњи приход од око 650.000 еура. Основна активност је усмерена ка томе да успешне жене предузетнице служе као пример и обучавају друге жене кроз једногодишњи програм обуке са посебним освртом на област менаџмента. Након завршеног програма, жене предузетнице које су завршиле програм обуке дају савете другим женама предузетницама које су почетнице у свом послу.

Други значајан пројекат јесте „Women in Executive Committees“, чији је циљ пораст броја жена у извршним органима и на вишим позицијама, кроз стварање групе женских чланица које представљају потенцијалне кандидате у извршним телима бројних организација, што представља добру основу за подизање свести о потенцијалним женским кандидатима и њиховој способности.¹²²

У **Немачкој** је покренут онлине курс за жене предузетнице, за чије је покретање заслужна група студената Техничког колеџа Karlsruhe из Немачке, а уз помоћ професора, правника и консултаната. За финансирање Пројекта заслужно је Федерално Министарство за образовање и истраживање. Курс је врло значајан за жене које почињу свој бизнис, а нарочито женама које су факултетски образоване. Онлине курс је доступан путем Интернета, цд-а и путем download-а и предузетницама омогућава увид и приказ у све фазе оснивања бизниса. Курс обухвата четири модула: оријентација, обликовање концепта, реализација и консолидација, које се завршавају вежбама које омогућавају практичну примену.¹²³

¹²²Н. Вукмировић, *Моделі подріше развоју женског предузетництва*, Бања Лука, 2005, стр. 15.

¹²³Н. Вукмировић, оп.цит., стр. 16.

ЗАКЉУЧАК

У савременим условима, женско предузетништво добија све значајнију улогу на домаћем и међународном тржишту и представља велики потенцијал за развој привреде једне земље. Предузетништво представља један од најбитнијих фактора економског раста и развоја привреде једне земље, а тиме и целокупног друштва.

Иако постоји велики број закона и снажан институционални механизам којима се штите женска права и генерално положај жена у свим сегментима, и даље сведочимо великој дискриминацији и потчињеном положају жена у пословном свету, где се не сматрају равноправним пословним партнерима, због чега су потцењене њихове способности и моћ, а тиме и ограничена могућност да буду творци бројних иновација и побољшања у друштву.

Већина жена предузетница има јасно изграђена предубеђења која су преузета из породице или средине у којој живе, додатни подстицај и пружање подршке њиховим идејама и указивање на велики потенцијал и могућности које имају од великог су значаја како за њихов лични и професионални развој, тако и за унапређење њиховог положаја у друштву.

За женско предузетништво кључно је самопоуздање, амбиција и лична иницијатива, што има за последицу оснаженост жена и храброст за упуштање у предузетнички подухват.

Један од највећих проблема са којима се жене сусрећу јесте недостатак финансијских средстава за отпочињање бизниса, те је у том смислу интервенција државе кључна за стварање погодне пословне климе за пословање предузетница кроз олакшане административне процедуре, бројне програме помоћи и подршке у финансијском погледу, предавања и семинаре, менторство и друге програме подршке у професионалном смислу.

Позитивна чињеница јесте и то што жене нису спремне да одустану, чак иако имају мање ресурса. Жене најчешће воде компаније која зарађују мање и мања су од оних које воде мушкарци, али се жене не плаше да започну посао, чак иако знају да тај посао неће бити толико успешан колико су желеле.

Жене воле да улажу у одрживи раст који генерише приходе и који им омогућава да наставе да улажу у своје пословање, односно у пословању се воде дугорочним циљевима, што им и омогућава да одрже своје пословање. У таквом

циклусу, почетак пословања је тежи део пута ка дугорочном успеху, али упркос томе, жене показују истрајност у остваривању и достизању својих циљева у пословању.

У развијеним земљама, жене имају посебне подстицаје и подршку за развој сопственог бизниса. Поред политика које се примењују, а које штите жене од дискриминације и неједнакости, у земљама дејствују и бројне организације и удружења која се баве питањем жена и пружају им помоћ.

За жене, успех се не мери само са становишта добити, иако финансирање представља највећи проблем приликом започињања и развоја бизниса. Женама је врло битно да њихови потомци наследе њихов бизнис, те им је заоставштина њиховог бизниса врло значајна како би се осећале успешним, али исто тако и социјални утицај њиховог предузећа. Наведено иде у прилог чињеници да су жене боље социјалне предузетнице и чешће отварају социјална предузећа, а све то због чињенице да им новац није најбитнији и одлучујући фактор за бављењем предузетничком активношћу.

Развијена државна политика помоћи и подршке женама предузетницама је кључна за повећање броја предузетница у данашњем друштву, а према бројним истраживањима, радна места у компанијама које су основале и воде предузетнице су сигурнија, јер жене предузетнице пружају већу подршку и више укључују запослене који се труде да напредују, мање осуђују, спремна су да прихвате различита гледишта и мишљења како би изградиле визију и оствариле напредак и успех у делатности коју су одабрале за свој пословни подухват.

Гледајући данашњи тренутак, охрабрује чињеница да се све већи број жена одлучује на корак ка отпочињању сопственог пословања, чему у прилог иде и развој свести друштва о неопходности обезбеђивања једнаких шанси за све, а све то је подстакнуто и креирањем повољне пословне климе од стране како државе, тако и приватног сектора. Врло је значајно подржати жене на путу покретања и развоја њихових бизниса, јер је женско предузетништво грана предузетништва која се све брже развија и шири, а представља један од најзначајних фактора привредног развоја једне земље.

ДОДАТАК

Литература

1. Авлијаш Радослав, Авлијаш Горан, *Предузетништво*, Београд, 2017
2. Acs Zoltan, Szerb Laszlo and AutioErkko , *The Global Entrepreneurship Index 2015*, The Global Entrepreneurship and Development Institute, 2015
3. Бабовић Марија, *Полазна студија о предузетништву жена у Србији*, Београд, 2012,
4. www.bbc.com/serbian/lat/srbija-52974295, датум посете: 25.07.2021.
5. Београдски центар за људска права, *Људска права у Србији - право, пракса и међународни стандарди људских права*, Београд, 2018
6. Bourdon, L. , *Supporting women enterprice in the UK – the economic case*, the Federation of Small Businesses (FSB), 2018.
7. Brink Stefan, Kriwoluzky Alexander, BijedićTeita, Ettl Kerstin and Welter Frederike, *Gender, Innovation and corporate development*, Institute for Small and medium enterprises research Bonn, 2014.
8. Вукмировић Никола, *Модели подршке развоју женског предузетништва*, Бања Лука
9. Влада Републике Србије, *Подршка економском оснаживању 1000 жена*; преузето: 27.07.2021. www.srbija.gov.rs/vest/564709/podrska-ekonomskom-osnazivanju-1000-zena
10. Ђорђевић Биљана, *Успех у Каријери*, Ниш, 2012,
11. Ђурић Звездан, *Менаџмент породичног бизниса*, Београд, 2018
12. European Commission, *Supporting women entrepreneurs in Germany – Rapid policy Assessments of Inclusive entrepreneurship policies and programmes*, преузето: 10.10.2021.
13. Женско предузетништво, *Правник у привреди*, број 145/146, стр. 5
14. Ивановић Ђукић Маја, Радосављевић Марија, *Предузетнички процес*, Ниш, 2018
15. Marlow Susan, Carter Sara, Shaw Eleanor, *Constructing female entrepreneurship policy in the UK: is the US a relevant benchmark?*, 2008.

16. Микић Христина, *Креативно предузетништво - теорија и пракса*, Београд, 2017
17. Министарство за иновације и технолошки развој, *Програм подршке развоју и промоцији женског предузетништва*, преузето 27.07.2021.,
<https://inovacije.gov.rs/programi/program-podrske-razvoju-i-promociji-zenskog-inovacionog-preduzetnistva/>
18. Министарство привреде РС, *Подршка за жене предузетнице и младе*; преузето: 27.07.2021. https://privreda.gov.rs/javni_pozivi/javni-poziv-za-sprovodjenje-paketa-usluga-za-mlade-i-zene-preduzetnice/
19. Niethammer Carmen, *Women, Entrepreneurship and the Opportunity to Promote Development and Business*, The 2013 Brookings Blum Roundtable Policy Briefs, Odebrecht, 2013, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/2013-BBR-Women-Entrepreneurship.pdf>
20. Пајић Марија, Ефекат смањења административних поступака на посебну заштиту предузетница, *Правник у привреди*, број 145/146
21. www.paragraf.rs, датум посете 31.08.2021.
22. Поповић Пантић Сања, *Женско предузетништво у Србији: Еволуција од социјалне ка економској категорији*, Пословна економија, година VIII, број II, 2014
23. Портал предузетништва РС, *Подршка за жене предузетнице и младе*, преузето: 27.07.2021, <https://preduzetnistvo.gov.rs/programi/podrska-za-zene-preduzetnice-i-mlade/>
24. Привредна комора Србије, *Сектор предузетништва*; преузето: 27.07.2021.
<https://pks.rs/strana/sektor-preduzetnistva>
25. Rinaldi, A. , Tagliazucchi, G. , *Women entrepreneurs in Italy: a prosopographic study*, Universita degli Studi di Modena e reggio Emilia, 2019
26. SME United, *Best practices to support women entrepreneurship*, Brussels, 2021
27. Статистички подаци о женском предузетништву са освртом на делатности које предузетнице најчешће региструју – извор: АПР, *Правник у привреди*, број 145/146
28. Стошић Данијела, *Разлике у значају појединих аспеката пословног успеха у зависности од старости и образовања предузетница*, Економске теме, Ниш, 2015

29. Удружење пословних жена Србије, *Иновативно предузетништво као женски одговор на кризу*; преузето 30.08.2021.
<http://poslovnezene.org.rs/category/projekti/aktuelni-projekti/>
30. U.S. Chamber of commerce foundation, *Women-owned businesses – Carving a new American business landscape*, Washington, 2014
31. U.S. National center for women and information technology (NCWIT), датум посете: 30.08.2021. <https://ncwit.org/program/highered-programs/extension-services/>
32. Williams Chuck, *Principles of management*, Boston, 2015
33. Фонд за развој Републике Србије, *Програм подстицања предузетништва кроз развојне пројекте у 2021. години*; преузето: 27.07.2021,
<https://fondzarazvoj.gov.rs/lat/proizvodi/podrska-investicijama-u-privredi>
34. Форбс магазин, датум посете: 30.08.2021.,
<https://www.forbes.com/sites/elanagross/2019/11/20/america-is-ranked-the-best-country-for-female-entrepreneurship/?sh=3fc161087b87>
35. Forson Synthia, Ozbilgin Mustafa, *'Dotcom' Women Entrepreneurs in the UK*, International Journal of Entrepreneurship and Innovation, 2003.
36. Frayne, H.L., Rabellotti, R. , Subacchi, P. , *Investing in women: what women led bussines in Italy and the UK need*, 2020.

Домаћи прописи

1. Закон о родној равноправности, *Службени гласник РС* бр.104/2009
2. Закон о забрани дискриминације, *Службени гласник РС* бр. 22/2009 и 52/2021
3. Закон о раду, *Службени гласник РС*, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – одлука УС, 113/2017 и 95/2018
4. Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006

Тема: Женско предузетништво

Сажетак и кључне речи

Представљени рад на тему женског предузетништва састоји се из шест посебних целина. Прва целина је увод, у коме аутор даје одређена уводна разматрања којима ближе упознаје читаоце са предметом и темом рада. У другом делу рада, под називом „Женско предузетништво- опште одредбе“, аутор настоји да кроз шест ужих целина, ближе и детаљније објасни неке опште појмове и претпоставке везане како за предузетништво као делатност уопште, тако и за само женско предузетништво. Поменуте уже целине се односе пре свега на опште појмове предузетништва, предузетника, и женског предузетништва. Кроз једну од ужих целина, приказан је историјски положај жена у животу и друштву, као и положај жена предузетница током различитих епоха, како у Србији, тако и у иностранству. Поред тога, приказане су и основне карактеристике женског предузетништва, попут повећања обима и значаја предузетништва жена, као и фактори који утичу на опредељење жена да се баве предузетничком активношћу. У последњим ужим целинама у оквиру другог дела рада, аутор се дотакао и питања мотива и препрека са којима се жене суочавају приликом обављања предузетничке делатности. У трећем и четвртом делу рада, аутор је обрадио примере и статистичке податке везане за положај жена предузетница на примеру две земље Европске Уније – СР Немачке и Италије, као и у земљама англосаксонског права – САД и Велике Британије. Након тога као поређење је описана ситуација у којој се налази женско предузетништво у Србији. Поред тога, посебна целина представља и законска регулатива која се спроводи над делатношћу предузетништва у Србији. Посебан осврт је стављен у петом делу рада на програме подршке и помоћи женама у обављању предузетничке делатности, како од стране државе, тако и од стране разних фондова, организација, институција и сл. Посебну улогу у обезбеђењу како саветодавног, тако и финансијског подстицаја, има и држава кроз своје органе, па су тако ближе објашњени сви програми подршке државе за жене предузетнице, како у Србији у једној целини, тако и на европском нивоу у другој. У завршном делу рада, аутор даје своја закључна разматрања и подвлачи да је потребан синергијски ефекат рада како државе тако и појединца како би се створио повољан пословни амбијент за бављење предузетнишвом у Србији, као и у иностранству.

Кључне речи: женско предузетништво, креативност, иновативност, програми подршке, изазови, институционални оквир, препреке, идеје, дискриминација, родна равноправност.

Subject: Women’s entrepreneurship

Summary and keywords

The above presented thesis on the subject of women’s entrepreneurship is comprised of 6 separate sections. The initial section is the introduction, where the author is providing some basic considerations and introduces the readers with the subject of thesis. Second section, under the name “Women’s entrepreneurship – general descriptions”, through 6 sub-sections, the author makes efforts to explain general concepts and hypothesis related to entrepreneurship in general, but also related to woman’s entrepreneurship. Those sub-sections are also related to historical position of women in society and in business in general through different historical periods in Serbia and on international level. Besides, the author highlighted the increase of volume and importance of women’s entrepreneurship, and factors that affect women’s decision to start their own businesses. In the last sub-sections of the 2nd section, the author tried to further explain the motives and obstacles that women encounter and overpass while working as entrepreneurs. Under 3rd and 4th section, the author displayed examples and various statistic data related to women’s entrepreneurship on the example of two European Union countries – Germany and Italy, and also in the countries where common law is applied – USA and United Kingdom. Afterwards as a comparison the author described the current situation related to the female entrepreneurship in Serbia. A separate sub-section under the 4rd section is the official legislation that is regulating the field of entrepreneurship in Serbia. In the 5th section, a special attention is given to the programmes and projects held by the state and different funds, organizations and institutions, and that have the goal of supporting women in their entrepreneurial activity. State and its bodies have a special role in securing an advisory and financial support to women, therefore in a separate sub-section of the 5th section, the author presented all the support programs and incentive programmes for woman’s entrepreneurship in Serbia and other European countries, such as Germany, Austria, Finland, Norway, Italy, Greece etc. In the final section of thesis, the author give her conclusion of all the sections presented in the thesis, where she underlines

that only with synergistical effect of country's and individual's efforts is possible to create a positive entrepreneurial environment in Serbia and on international level.

Keywords: Women's entrepreneurship, creativity, innovation, support programmes, challenges, institutional framework, obstacles, ideas, discrimination, gender equality.

БИОГРАФИЈА КАНДИДАТА

Стефана Костић рођена је 04.03.1996. године у Врању. Основну и средњу економско – трговинску школу, смер Правни техничар завршава у родном граду са одличним успехом. По завршетку средње школе, уписује Правни факултет у Нишу 2015. године, а Основне академске студије завршила је 25.11.2019. године са просечном оценом 8.5, и тиме стекла звање Дипломираног правника. Мастер академске студије је уписала 2020. године, и притом одабрала катедру за ужу трговинскоправну научну област. Током школовања била је учесник бројних ваннаставних активности, конференција, семинара, пројеката од којих се могу и двојити: Школа бранитеља људских права (2018), Практични правници (2018), Мобилна правна клиника при Правном факултету у Нишу (2019), Антидискриминациона правна клиника при Правном факултету у Нишу (2018 - 2019), а током 2018. године такође је била и активан члан студентске организације АЕГЕЕ Ниш. Од фебруара 2020. године ради као адвокатски приправник адвоката Јована Шутовића из Ниша. Од страних језика говори енглески и служи се руским језиком.

ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ
ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА МАСТЕР РАДА

Име и презиме аутора мастер рада: Стефана Костић

Наслов мастер рада: „Женско предузетништво“

Ментор: Проф. др Милена Јовановић Zattila

Изјављујем да је електронски облик мастер рада у pdf формату истоветан штампаном облику, који сам предао/ла Правном факултету Универзитета у Нишу.

У Нишу, дана 13.12.2021.године

Потпис аутора

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ И ОДОБРАВАЊУ ОБЈАВЉИВАЊА МАСТЕР РАДА

Изјављујем да је мастер рад, под насловом „Женско предузетништво“ _____

пријављен и одбрањен на Правном факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да овај мастер рад у целини, нити у деловима, нисам пријављивао/ла на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредио/ла ауторска права, нити злоупотребио/ла интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се овај мастер рад чува у библиотеци и објави на сајту Правног факултета Универзитета у Нишу, са подацима о датуму одбране и комисији пред којом је рад брањен.

Аутор мастер рада: Стефана Костић _____

У Нишу, 13.12.2021.године

Потпис аутора
